

Noten

Voorwoord

- 1) Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies. With a New Foreword by Francis Fukuyama* (New Haven, Connecticut: Yale University Press, 2006).
- 2) Francis Fukuyama, *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 2004).
- 3) Over herverdelende economische systemen in het algemeen, zie Karl Polanyi, 'The Economy as an Instituted Process', in Polanyi en C.W. Arensberg, red., *Trade and Market in the Early Empires* (New York: Free Press, 1957).
- 4) R.J. May, *Disorderly Democracy: Political Turbulence and Institutional Reform in Papua New Guinea* (Canberra: Australian National University State Society and Governance in Melanesia, discussiestuk 2003/3, 2003); Hank Nelson, *Papua New Guinea: When the Extravagant Exception Is No Longer the Exception* (Canberra: Australian National University, 2003); Benjamin Reilly, 'Political Engineering and Party Politics in Papua New Guinea', *Party Politics* 8(6), 2002: 701-718.
- 5) Voor een bespreking van de voors en tegens van traditioneel grondbezit, zie Tim Curtin, Hartmut Holzknecht en Peter Larmour, *Land Registration in Papua New Guinea: Competing Perspectives* (Canberra: State Society and Governance in Melanesia, discussiestuk 2003/1, 2003).
- 6) Voor een uitgebreide beschrijving van de problemen van het onderhandelen over eigendomsrechten in Papoea-Nieuw-Guinea, zie Kathy Wimp, 'Indigenous Land Owners and Representation in PNG and Australia', ongepubliceerd artikel, 5 maart 1998.

Hoofdstuk 1

- 1) Zie de 'Country Status and Ratings Overview' in de sectie 'Freedom in the World' van de website van Freedom House (freedomhouse.org). Volgens Larry Diamond zijn het er 40, wat vervolgens steeg tot 117 toen de Derde

Golf zijn hoogtepunt bereikte. Zie *The Spirit of Democracy: The Struggle to Build Free Societies Throughout the World* (New York: Times Books, 2008), pp. 41, 50.

- 2) Larry Diamond, 'The Democratic Recession: Before and after the Financial Crisis', in Francis Fukuyama en Nancy Birdsall, red., *New Ideas in Development after the Financial Crisis* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, nog te verschijnen).
- 3) Samuel P. Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* (Oklahoma City: University of Oklahoma Press, 1991).
- 4) Diamond in Fukuyama en Birdsall, red. (2010), p. 240-595.
- 5) Freedom House, *Freedom in the World 2010: Erosion of Freedom Intensifies* (Freedom House: Washington, DC, 2010).
- 6) Thomas Carothers, 'The End of the Transition Paradigm', *Journal of Democracy* 13(1), 2002: 5-21.
- 7) In constante dollars uit 2008 ging de wereldeconomie van 1970 tot 2008 van 15,93 biljoen dollar naar 61,1 biljoen dollar. Bronnen: Development Indicators en Global Development Finance van de Wereldbank; het Amerikaanse Bureau of Labor Statistics.
- 8) Francis Fukuyama en Seth Colby, 'What Were They Thinking? The Role of Economists in the Financial Debacle', *American Interest* 5 (nr. 1, september-oktober 2009): 18-25.
- 9) Fareed Zakaria, *The Post-American World* (New York: W.W. Norton, 2008); voor een kritiek, zie Aaron L. Friedberg, 'Same Old Songs: What the Declinists (and Triumphalists) Miss', *American Interest* 5(2), 2009.
- 10) William A. Galston, *Can a Polarized American Party System be 'Healthy'?* (Washington, DC: Brookings Institution Issues in Governance Studies nr. 34, april 2010).
- 11) Zie de hoofdstukken van Thomas E. Mann en Gary Jacobson in Pietro S. Nivola en David W. Brady, red., *Red and Blue Nation? Vol. 1* (Washington, DC: Brookings Institution Press, 2006); tevens James A. Thomson, *A House Divided: Polarization and Its Effect on RAND* (Santa Monica, Californië: RAND Corporation, 2010). Het is een punt van discussie hoe gepolariseerd het Amerikaanse publiek precies is; ten aanzien van veel culturele kwesties zoals abortus en vuurwapens is er een brede middengroep zonder stellige overtuigingen, en zijn er veel meer uitgesproken minderheden aan beide uitersten van het spectrum. Zie Morris P. Fiorina e.a., red., *Culture War? The Myth of a Polarized America*. Derde druk (Boston, Massachusetts: Longman, 2010).
- 12) Het verschijnsel dat een grotere bandbreedte in de communicatie tot de toenemende compartimentering van het politieke discours leidt werd jaren geleden voorspeld door Ithiel de Sola Pool. Zie *Technologies of Freedom* (Cambridge, Massachusetts: Belknap Press, 1983).
- 13) Zie bijvoorbeeld Isabel V. Sawhill en Ron Haskins, *Getting Ahead or Losing*

- Ground: Economic Mobility in America* (Washington, DC: Brookings Institution Press, 2008).
- 14) Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), 'A Family Affair: Intergenerational Social Mobility Across OECD Countries', in *Going for Growth* (Parijs, OECD, 2010); Emily Beller en Michael Hout, 'Intergenerational Social Mobility: The United States in Comparative Perspective', *Future of Children* 16(2), 2006: 19-36; Chul-In Lee en Gary Solon, 'Trends in Intergenerational Income Mobility', *Review of Economics and Statistics* 91(4), 2009: 766-772.
 - 15) Simon Johnson, 'The Quiet Coup', *Atlantic Monthly*, mei 2009.
 - 16) Amartya K. Sen, 'Democracy as a Universal Value', *Journal of Democracy* 10 (juli 1999): 3-17.
 - 17) Michael Hardt en Antonio Negri, *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire* (New York: Penguin, 2004). Een grote stap in de linkse rijping die zich in de tweede helft van de twintigste eeuw voordeed, was de aanvaarding van de Italiaanse socialist Antonio Gramsci's opmerking dat voor het realiseren van een progressieve agenda een 'lange mars door de instellingen' nodig was, een slogan die door de Duitse Groenen werd overgenomen toen zij probeerden te participeren in het democratische politieke proces in Duitsland.
 - 18) Zie Bronislaw Geremek, 'Civil Society, Then and Now', in Larry Diamond en Marc F. Plattner, red., *The Global Resurgence of Democracy*. Tweede druk (Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press, 1996).
 - 19) Zie Charles Gati, 'Faded Romance', *American Interest* 4(2), 2008: 35-43.
 - 20) Walter B. Wriston, *The Twilight of Sovereignty* (New York: Chas. Scribner's, 1992), 15 juni 2010.
 - 21) Dit kan, onder andere, worden gelezen op http://w2.eff.org/Censorship/Internet-censorship-bills/barlow_0296.declaration.
 - 22) Zie het hoofdstuk 'The Golden Straitjacket' in Thomas L. Friedman, *The Lexus and the Olive Tree* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1999), p. 99-108.
 - 23) Zie bijvoorbeeld Ron Paul, *End the Fed* (New York: Grand Central Publishing, 2009); Charles Murray, *What It Means to be a Libertarian: A Personal Interpretation* (New York: Broadway Books, 1997).
 - 24) Zie Francis Fukuyama, red., *Nation-Building: Beyond Afghanistan and Iraq* (Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press, 2006).
 - 25) 'Getting to Denmark' [hier vertaald als 'De weg naar Denemarken'] was eigenlijk de oorspronkelijke titel van een artikel van Michael Woolcock en Lant Pritchett dat gepubliceerd is als 'Solutions When the Solution Is the Problem: Arraying the Disarray in Development' (Washington, DC: Center for Global Development Working Paper 10, 2002).
 - 26) Theorieën omtrent economische groei met namen als Harrod-Domar, Solow en de endogene groeitheorie zijn zwaar reductionistisch en van dubbi-

euze waarde bij het verklaren hoe groei zich feitelijk voltrekt in ontwikkelingslanden.

- 27) Meerdere waarnemers hebben dit betoogd, te beginnen met Herbert Spencer in de negentiende eeuw, later gevolgd door Werner Sombart, John Nef en Charles Tilly. Zie Herbert Spencer, *The Principles of Sociology* (New York: D. Appleton and Co., 1896); John Ulric Nef, *War and Human Progress: An Essay on the Rise of Industrial Civilization* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1942); Charles Tilly, *Coercion, Capital, and European States AD 990-1990* (Cambridge, Massachusetts: Basil Blackwell, 1990); en Bruce D. Porter, *War and the Rise of the State: The Military Foundations of Modern Politics* (New York: Free Press, 1994).

4

Hoofdstuk 2

- 1) Deze argumenten zijn te vinden in Thomas Hobbes, *Leviathan*, deel 1, hoofdstuk 13 en 14. De tweede wet van de natuur stelt volgens Hobbes 'dat de mens ertoe bereid is, als anderen dat ook zijn, om al zijn rechten op te geven, als hij dat noodzakelijk acht voor de vrede en zijn eigen verdediging, en tevreden te zijn met zoveel vrijheid ten opzichte van anderen als hij anderen zou toestaan ten opzichte van zichzelf'.
- 2) John Locke, *Second Treatise on Government*, hoofdstuk 2, sectie 6.
- 3) Jean-Jacques Rousseau, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, deel 1.
- 4) Henry Maine, *Ancient Law: Its Connection with the Early History of Society and Its Relation to Modern Ideas* (Boston, Massachusetts: Beacon Press, 1963), hoofdstuk 5. Eenzelfde stellingname is te vinden bij Karl Polanyi. Zie Karl Polanyi, *The Great Transformation* (New York: Rinehart and Company, 1944), p. 48.
- 5) William D. Hamilton, 'The Genetic Evolution of Social Behavior', *Journal of Theoretical Biology* 7 (1964): 17-52. Dit werd verder uitgewerkt door Richard Dawkins in *The Selfish Gene* (New York: Oxford University Press, 1989).
- 6) P.W. Sherman, 'Nepotism and the Evolution of Alarm Calls', *Science* 197 (1977): 1246-1253.
- 7) Voor een langere beschrijving van de speltheoretische redenen voor sociale samenwerking, zie Francis Fukuyama, *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order* (New York: Free Press, 1999), hoofdstuk 10; en Matt Ridley, *The Origins of Virtue: Human Instincts and the Evolution of Cooperation* (New York: Viking, 1987).
- 8) Robert Axelrod, *The Evolution of Cooperation* (New York: Basic Books, 1984).
- 9) Robert Trivers, 'The Evolution of Reciprocal Altruism', *Quarterly Review of Biology* 46 (1971): 35-56.

- 10) Cosmides en Tooby in Barkow e.a. (1992), p. 169.
- 11) Dit wordt beschreven in Trivers (1985), pp. 47-48.
- 12) Nicholas Wade, *Before the Dawn: Recovering the Lost History of Our Ancestors* (New York: Penguin Press, 2006), pp. 7, 13-21.
- 13) Richard Wrangham en Dale Peterson, *Demonic Males: Apes and the Origins of Human Violence* (Boston, Massachusetts: Houghton Mifflin, 1996), p. 24. De term 'male bonding' is oorspronkelijk bedacht door de antropoloog Lionel Tiger. Zie zijn *Men in Groups* (New York: Random House, 1969).
- 14) Steven A. LeBlanc en Katherine E. Register, *Constant Battles: The Myth of the Noble Savage* (New York: St. Martin's Press, 2003), p. 83.
- 15) Frans de Waal, *Chimpanzee Politics: Power and Sex among Apes* (Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press, 1989), hoofdstuk 2. Zie ook zijn boek *Van nature goed: over de oorsprong van goed en kwaad in mensen en andere dieren* (Amsterdam: Contact, 1996). 5
- 16) De Waal (1989), p. 87.
- 17) De Waal (1989), p. 56.
- 18) De Waal (1989), p. 66.
- 19) De Waal (1989), p. 42.
- 20) Nicholas K. Humphrey, 'The Social Function of Intellect', in P.P.G. Bateson en R.A. Hinde, *Growing Points in Ethology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1976), pp. 303-317; Alexander (1990), pp. 4-7; Richard Alexander, 'The Evolution of Social Behavior', in Richard F. Johnston, Peter W. Frank en Charles D. Michener, red., *Annual Review of Ecology and Systematics*, boek 5 (Palo Alto, Californië: Annual Reviews, Inc., 1974), pp. 325-385.
- 21) Geoffrey Miller, *The Mating Mind: How Sexual Choice Shaped the Evolution of Human Nature* (New York: Doubleday, 2000); Geoffrey Miller en Glenn Geher, *Mating Intelligence: Sex, Relationships, and the Mind's Reproductive System* (New York: Lawrence Erlbaum Associates, 2008).
- 22) Steven Pinker en Paul Bloom, 'Natural Language and Natural Selection', *Behavioral and Brain Sciences* 13, 1990: 707-784.
- 23) George E. Pugh, *The Biological Origin of Human Values* (New York: Basic Books, 1977), pp. 140-143.
- 24) Voor een compilatie van de bewijzen voor de universaliteit van religie, zie Nicholas Wade, *The Faith Instinct: How Religion Evolved and Why It Endures* (New York: Penguin Press, 2009).
- 25) Zie bijvoorbeeld Christopher Hitchens, *God is Not Great: How Religion Poisons Everything* (New York: Twelve, 2007); en Richard Dawkins, *The God Delusion* (Boston, Massachusetts: Houghton Mifflin, 2006).
- 26) Mancur Olson, *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1965).
- 27) Zie Wade (2009), hoofdstuk 5.
- 28) Deze opvatting wordt vooral met Émile Durkheim geassocieerd. Zie diens

boek *The Elementary Forms of Religious Life* (New York: Free Press, 1965). Voor een kritiek, zie het hoofdstuk door E.E. Evans-Pritchard over Durkheim in *A History of Anthropological Thought* (New York: Basic Books, 1981).

- 29) Zie bijvoorbeeld Steven Pinker, *How the Mind Works* (New York: W.W. Norton, 1997), pp. 554-558.
- 30) Volgens Douglass North: 'Hoewel wij zien dat mensen de regels van een samenleving overtreden als de baten groter zijn dan de kosten, zien we ook dat ze zich aan de regels houden als ze dat niet zouden doen op grond van een individuele analyse. Waarom laten mensen geen rommel achter in de natuur? Waarom bedreigen of stelen ze niet als de kans op straf verwaarloosbaar is vergeleken met de voordelen? [...] Zonder een expliciete theorie van de ideologie meer in het algemeen van de kennissociologie, zijn er enorme hiaten in ons vermogen om zowel de huidige allocatie van middelen als historische verandering te verklaren. Behalve dat we niet in staat zijn om het fundamentele dilemma van het profiteursprobleem op te lossen, kunnen we ook niet verklaren waarom elke samenleving zoveel investeert in legitimiteit.' *Structure and Change in Economic History* (New York: Norton, 1981), pp. 46-47.
- 31) Trivers (1971).
- 32) Over dit onderwerp in het algemeen, zie Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press, 1992), hoofdstuk 13-17.
- 33) Robert H. Frank, *Choosing the Right Pond: Human Behavior and the Quest for Status* (Oxford: Oxford University Press, 1985).
- 34) Frank (1985), pp. 21-25. Omgekeerd gaan mensen met een lage status dikwijls gebukt onder chronische depressies en zijn ze met succes behandeld met Prozac, Zolofit en andere zogenaamde selectieve serotonine-heropnameremmers die het serotoninepeil in de hersenen verhogen. Zie Roger D. Masters en Michael T. McGuire, *The Neurotransmitter Revolution: Serotonin, Social Behavior, and the Law* (Carbondale, Illinois: Southern Illinois University Press, 1994), p. 10.
- 35) Zie over deze kwestie, Francis Fukuyama, 'Identity, Immigration, and Liberal Democracy', *Journal of Democracy* 17(2), 2006: 5-20.
- 36) Zie Charles Taylor, *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1989).
- 37) Wade (2006), pp. 16-17.
- 38) Zie R. Spencer Wells e.a., 'The Eurasian Heartland: A Continental Perspective on Y-Chromosome Diversity', *Proceedings of the National Academy of Sciences* 98(18), 2001: 10244-10249.

Hoofdstuk 3

- 1) Lewis Henry Morgan, *Ancient Society: or, Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism to Civilization* (New York: Henry Holt and Co., 1877); Edward B. Tylor, *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art, and Custom* (New York: G.P. Putnam, 1920).
- 2) Friedrich Engels, *The Origin of the Family, Private Property, and the State, in Light of the Researches of Lewis H. Morgan* (New York: International Publishers, 1942).
- 3) Herbert Spencer, *The Principles of Biology* (New York: D. Appleton and Co., 1898); *The Principles of Sociology* (New York: D. Appleton and Co., 1896).
- 4) Zie bijvoorbeeld Madison Grant, *The Passing of the Great Race; or, the Racial Basis of European History*. Vierde herziene druk. (New York: C. Scribner's, 1921).
- 5) De klassieke uitdrukking hiervan is te vinden in Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures* (New York: Basic Books, 1973).
- 6) Leslie A. White, *The Evolution of Culture: The Development of Civilization to the Fall of Rome* (New York: McGraw-Hill, 1959).
- 7) Julian H. Steward, *Theory of Culture Change: The Methodology of Multilinear Evolution* (Urbana, Illinois: University of Illinois Press, 1963).
- 8) Elman R. Service, *Primitive Social Organization: An Evolutionary Perspective*. Tweede druk (New York: Random House, 1971). Een vroege poging om het evolutionaire denken nieuw leven in te blazen was V. Gordon Childe, *Man Makes Himself* (Londen: Watts and Co., 1936).
- 9) Morton H. Fried, *The Evolution of Political Society: An Essay in Political Anthropology* (New York: Random House, 1967).
- 10) Marshall D. Sahlins en Elman R. Service, *Evolution and Culture* (Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press, 1960).
- 11) Voor achtergrondinformatie met betrekking tot evolutionaire theorieën, zie Henri J.M. Claessen en Pieter van de Velde, 'Social Evolution in General', in Claessen, Van de Velde en M. Estelle Smith, red., *Development and Decline: The Evolution of Sociopolitical Organization* (South Hadley, Massachusetts: Bergin and Garvey, 1985).
- 12) Sahlins en Service (1960), hoofdstuk 1.
- 13) Jonathan Haas, *From Leaders to Rulers* (New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2001).
- 14) Service (1971).
- 15) Numa Denis Fustel de Coulanges, *The Ancient City* (Garden City, New York: Doubleday, 1965); Henry Summer Maine, *Ancient Law* (Boston: Beacon Press, 1963).
- 16) Fried (1967), pp. 47-54. Veel van wat bekend is over dit soort samenlevingen is gebaseerd op studies van inheemse Amerikaanse groepen zoals de Algonkische en Shoshone-indianen, die sindsdien verdwenen zijn.

- 17) Fried (1967), pp. 94-98.
- 18) Zie Ernest Gellner, 'Nationalism and the Two Forms of Cohesion in Complex Societies', in Gellner, *Culture, Identity, and Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987).
- 19) Adam Kuper, *The Chosen Primate: Human Nature and Cultural Diversity* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1994), pp. 227-228.
- 20) Fried (1967), p. 83.
- 21) Zie de bespreking in Fried (1967), pp. 90-94.
- 22) Fried (1967), p. 69.
- 23) C.D. Forde, geciteerd in Service (1971), p. 61.
- 24) Ester Boserup, *Population and Technological Change* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1981), pp. 40-42.
- 25) Massimo Livi Bacci, *A Concise History of World Population* (Oxford: Blackwell, 1997), p. 27.
- 26) Émile Durkheim, *The Division of Labor in Society* (New York: Macmillan, 1933). Zie met name hoofdstuk 6. Durkheims gebruik van de term 'segmentair' is veel breder dan de term die hier wordt gebruikt, en is waarschijnlijk zelfs te breed om meer algemeen bruikbaar te zijn. Hij paste hem toe op staten met een veel hoger politiek ontwikkelingspeil. Voor een kritiek, zie Ernest Gellner, 'Nationalism and the Two Forms of Cohesion in Complex Societies', in Gellner, *Culture, Identity, and Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987).
- 27) In zulke samenlevingen zijn de banden tussen broer en zus en moeder en dochter meestal sterker dan die tussen man en vrouw en vader en zoon. Service (1971), p. 115.
- 28) In Papoea-Nieuw-Guinea zijn de bewoners van de hooglanden patrilineair, terwijl veel van de groepen aan de kust matrilineair zijn; beide systemen leiden tot een even sterke tribale identiteit. Service (1971), pp. 110-111.
- 29) Edward E. Evans-Pritchard, *The Nuer: A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People* (Oxford: Clarendon Press, 1940); en *Kinship and Marriage Among the Nuer* (Oxford: Clarendon Press, 1951).
- 30) Evans-Pritchard (1963), p. 139.
- 31) Evans-Pritchard (1963), pp. 142-143.
- 32) Evans-Pritchard (1963), p. 173.
- 33) Voor een voorbeeld hoe vaag de tribale identificatie kan zijn, zie Fried (1967), p. 157. Sommige agnatische stammen laten leden toe onder cognatische regels, vooral als dat politieke voordelen heeft. Iets dergelijks gebeurde dikwijls in Europa na de ineenstorting van het Romeinse Rijk als de omstandigheden het noodzakelijk maakten. De wet van de Salische Franken die in een groot deel van Europa werd toegepast vereiste een strikt agnatische erflijning, maar als een monarch geen mannelijke erfgenamen maar wel een gedecideerde dochter had, kon hij de regels zodanig aanpassen dat zij hem opvolgde.

- 34) Fustel de Coulanges (1965), p. 17.
- 35) Henry Maine, *Early Law and Custom: Chiefly Selected from Lectures Delivered at Oxford* (Delhi: B.R. Publishing Corporation, 1985), p. 56.
- 36) Kwang-chih Chang, e.a., *The Formation of Chinese Civilization: an Archaeological Perspective* (New Haven: Connecticut: Yale University Press, 2005), p. 165.
- 37) Fustel de Coulanges (1965), p. 29.
- 38) Maine (1985), pp. 53-54.
- 39) Hugh Baker, *Chinese Family and Kinship* (New York: Columbia University Press, 1979), p. 26.
- 40) Tribale samenlevingen zoals de Nuer vormen een uitdaging voor de politicologie van de rationele keuze, omdat zoveel gedrag in zulke groepen niet op individuele keuze maar op complexe sociale normen lijkt te zijn gebaseerd. Het is heel moeilijk te zien hoe de sociale organisatie van de Nuer tot stand komt op grond van de individueel maximaliserende keuzes van de leden van de samenleving, dit in tegenstelling tot een sociologische verklaring die de sociale organisatie baseert op religieuze overtuigingen zoals voorouderverering.

9

De politicoloog Robert Bates is deze uitdaging aangegaan (zie Robert Bates, 'The Preservation of Order in Stateless Societies: a Reinterpretation of Evans-Pritchard's *The Nuer*', in *Essays on the Political Economy of Rural Africa* (Berkeley en Los Angeles: University of California Press, 1983)). Volgens hem komt in de sociologische traditie (ongeacht of die durkheimiaans, marxistisch of weberiaans is) orde voort uit normen die moreel, dwingend of gebiedend zijn. Vervolgens bespreekt hij *The Nuer* van Evans-Pritchard vanuit het perspectief van de rationele keuzetheorie, een model dat het gedrag in een radicaal individualisme fundeert. Hij betoogt dat veel van de keuzes die Nuer-families of -segmenten in de omgang met elkaar maken een weerspiegeling zijn van rationele berekening en eigenbelang en doorgaans verband houden met de optimalisering van de veestapel. Hij voert aan hoe een model kan worden gemaakt van het oplossen van geschillen tussen familiegroepen door gebruik te maken van individualistische premissen; Nuer-instellingen kunnen gezien worden als efficiënte manieren om coördinatieproblemen op te lossen en er kunnen modellen van worden gemaakt met behulp van de speltheorie. Hij komt tot de conclusie: 'Het is bezwaarlijk maar waar: het probleem van de politieke sociologie is dat zij te sociologisch is. Door het primaat van de samenleving te benadrukken geeft zij weinig reden om te vragen of het mogelijk is dat georganiseerd gedrag aangestuurd kan worden vanuit individuele beslissingen. Een ander blijk van haar onvermogen om het probleem aan te pakken is het krachtig poneren van methodologische stellingen zoals de "onafhankelijke geldigheid van sociale feiten" of de rigoureuze scheiding van "analytische niveaus". Een intellectuele houding die wordt gekenmerkt door

een overtuiging dat het sociale leven niet problematisch is biedt gewoon niet veel prikkels voor diegenen die het verband tussen individuele keuze en collectief gedrag willen onderzoeken. En toch vereist het probleem van de sociale orde juist een dergelijk onderzoek.’ (p. 19)

10 Bates voert echter een valse dichotomie aan tussen de economie en de sociologie. Vanuit een sociologisch of antropologisch perspectief is het niet noodzakelijk dat ál het gedrag begrepen wordt als normatief gefundeerd, en hoeft er ook niet gesteld te worden dat de individuele rationele keuze géén rol speelt in het eindresultaat. Er is altijd een niveau van sociale interactie – doorgaans dat van de grootste sociale eenheden – waarop de individuele rationele keuze het best werkt als verklaring voor het gedrag. Ondanks al hun culturele verschillen met hun Europese tegenhangers gedroegen de Ottomanen zich in hun buitenlandse beleid naar heel vertrouwde regels, en maakten ze geen religieuze maar pragmatische keuzes bij het behartigen van hun belangen. Wat vanuit een rationeel keuzeperspectief niet zo makkelijk verklaard kan worden, is de aard van de lagere sociale eenheden zelf, die stevig verankerd zijn in complexe sociale normen. Je zou altijd kunnen beweren dat het gedrag vanuit deze normen rationeel is, maar dan zou je een theorie nodig hebben om te verklaren welke individualistische doelen gediend zijn bij normen zoals zielsverhuizing of verboden met betrekking tot rituele onzuiverheid. Misschien spreekt er een individuele economische ratio uit deze normen, maar soms spreekt er ook een diepere evolutionaire ratio uit die verband houdt met groepsbelangen. Onder evolutionair biologen wordt er veel gediscussieerd over de vraag of genen gedragsvormen kunnen coderen die eerder de fitness van de groep dan de individuele fitness bevorderen (opgevat in termen van inclusive fitness). Er is echter geen specifieke reden waarom sociale normen zulk gedrag niet kunnen faciliteren. Alleen al het bestaan van verschijnselen zoals zelfmoordterrorisme suggereert dat het niet onbekend is. Zie David Sloan Wilson en Elliott Sober, *Unto Others: The Evolution and Psychology of Unselfish Behavior* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1998); en David Sloan Wilson, ‘The Group Selection Controversy: History and Current Status’, *Annual Review of Ecological Systems* 14, 1983: 159-187.

Hoofdstuk 4

- 1) ‘De verscheidenheid aan menselijke vermogens, waarin de eigendomsrechten hun oorsprong vinden, is niet minder dan een onoverkomelijk obstakel voor overeenkomstige belangen. De bescherming van deze vermogens is het eerste doel van het staatsbestuur.’
- 2) Douglass C. North en Robert P. Thomas, *The Rise of the Western World: A*

- New Economic History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1973), pp. 1-2.
- 3) Garrett Hardin, 'The Tragedy of the Commons', *Science* 162, 1968: 1243-1248. Zie ook Richard Pipes, *Property and Freedom* (New York: Knopf, 1999), p. 89.
 - 4) Zie bijvoorbeeld Yoram Barzel, *Economic Analysis of Property Rights* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989).
 - 5) Zulke rechten zijn naar verluidt spontaan ontstaan tijdens de Californische goldrush in 1849-1850, toen mijnwerkers vreedzaam tot een onderlinge vaststelling van de door hen gelegde claims kwamen. Zie Pipes (1999), p. 91. Deze beschrijving gaat voorbij aan twee belangrijke contextuele factoren: ten eerste waren de mijnwerkers allemaal exponenten van een Anglo-Amerikaanse cultuur, waar het respect voor individuele eigendomsrechten diep verankerd was; ten tweede gingen deze rechten ten koste van de gewoonterechten op deze gebieden van de diverse inheemse volken die daar leefden. Die rechten werden niet gerespecteerd door de mijnwerkers.
 - 6) Charles K. Meek, *Land Law and Custom in the Colonies*. Tweede druk (Londen: Frank Cass and Co. Ltd., 1968), p. 26.
 - 7) Geciteerd in Elizabeth Colson, 'The Impact of the Colonial Period on the Definition of Land Rights', in Victor Turner, red., *Colonialism in Africa 1870-1960. Vol. 3 Profiles in Change: African Society and Colonial Rule* (Cambridge: Cambridge University Press, 1971), p. 203.
 - 8) Meek (1968), p. 6.
 - 9) Colson in Turner (1971), p. 200.
 - 10) Paul Vinogradoff, *Historical Jurisprudence* (Londen: Oxford University Press, 1923), p. 327.
 - 11) Meek (1968), p. 17.
 - 12) Vinogradoff (1923), p. 322.
 - 13) Voor een bespreking van de voors en tegens van het traditionele landbezit, zie Tim Curtin, Hartmut Holzknecht en Peter Larmour, *Land Registration in Papua New Guinea: Competing Perspectives* (Canberra: State Society and Governance in Melanesia, discussiestuk 2003/1, 2003).
 - 14) Voor een uitvoerige beschrijving van de problemen over het onderhandelen met betrekking tot eigendomsrechten in Papoea-Nieuw-Guinea, zie Kathy Wimp, 'Indigenous Land Owners and Representation in PNG and Australia', ongepubliceerd artikel, 5 maart 1998.
 - 15) De moderne theorie van de eigendomsrechten specificceert niet de sociale eenheid waarvoor individuele eigendomsrechten gelden. Dikwijls wordt verondersteld dat die eenheid het individu is, maar families en firma's worden ook vaak aangevoerd als houders van eigendomsrechten, waarbij men ervan uitgaat dat de leden ervan een gemeenschappelijk belang hebben bij de efficiënte exploitatie van de middelen die ze samen bezitten. Zie

Jennifer Roback, 'Exchange, Sovereignty, and Indian-Anglo Relations', in Terry L. Anderson, red., *Property Rights and Indian Economies* (Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield, 1991).

- 16) Vinogradoff (1923), p. 343.
- 17) Gregory Clark, 'Commons Sense: Common Property Rights, Efficiency, and Institutional Change', *Journal of Economic History* 58(1), 1998: 73-102. Zie ook Jerome Blum, 'Review: English Parliamentary Enclosure', *Journal of Modern History* 53(3), 1981: 477-504.
- 18) Elinor Ostrom voert vele gevallen aan van *common pool resources* (gemeenschappelijke middelen, of niet-uitsluitbare maar wel rivaliserende goederen) die duurzaam door gemeenschappen zijn beheerd ondanks het ontbreken van particuliere eigendomsrechten. Zie Elinor Ostrom, *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990).
- 19) Meek (1968), pp. 13-14.
- 20) Colson in Turner (1971), p. 202.
- 21) Thomas J. Bassett en Donald E. Crummey, *Land in African Agrarian Systems* (Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1993), pp. 9-10.
- 22) Colson in Turner (1971), pp. 196-197; Meek (1968), p. 12.
- 23) Tijdens de race om Afrika die in de jaren zeventig van de negentiende eeuw begon, probeerden de Europese mogendheden goedkoop aan bestuurlijke systemen te komen door de netwerken van plaatselijke leiders te gebruiken voor het handhaven van regels, het aanwijzen van mensen voor herendiensten en het innen van de hoofdelijke belastingen. Zie Mahmood Mamdani, *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism* (Princeton: Princeton University Press, 1996).
- 24) Vinogradoff (1923), p. 351.
- 25) Edward E. Evans-Pritchard, *The Nuer: A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People* (Oxford: Clarendon Press, 1963), pp. 150-151.
- 26) Deze voorbeelden zijn ontleend aan Evans-Pritchard (1963), pp. 150-169.
- 27) Bruce L. Benson, 'Customary Indian Law: Two Case Studies', in Terry L. Anderson, red., *Property Rights and Indian Economies* (Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield, 1991), pp. 29-30.
- 28) Benson in Anderson (1991), p. 31.
- 29) Vinogradoff (1923), pp. 353-355.
- 30) Henry Maine, *Early Law and Custom: Chiefly Selected from Lectures Delivered at Oxford* (Delhi: B.R. Publishing Corporation, 1985), pp. 170-171.
- 31) Geciteerd in Vinogradoff (1923), p. 345.
- 32) Marshall D. Sahlins, 'The Segmentary Lineage: An Organization of Predatory Expansion', *American Anthropologist* 63(2), 1961: 322-345.
- 33) Zie Lawrence H. Keeley, *War Before Civilization* (New York: Oxford University Press, 1996); en LeBlanc (2003).

- 34) Keeley (1996), pp. 30-31.
- 35) Keeley (1996), p. 29.
- 36) Voor Tiger (1969) was dit de oorsprong van 'male bonding'. Zie LeBlanc en Register (2003), p. 90.
- 37) Jerome Blum, *Lord and Peasant in Russia, from the Ninth to the Nineteenth Century* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1961), pp. 38-39.
- 38) Politicologen zoals Robert Bates, die de politiek door de ogen van economen bezien, noemen krijgers soms 'specialisten in geweld', alsof hun activiteiten niet meer zijn dan een van de vele economische categorieën zoals het maken van schoenen of het verkopen van onroerend goed. Daarmee verhullen ze de niet-economische bronnen van de sociale solidariteit die krijgers met elkaar en met hun leider verbindt. Zie Robert Bates, *Prosperity and Violence* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2001).
- 39) Tacitus, *Germania*, 13.3-13.4; 14.1 (Loeb Edition, vertaling M. Hutton).
- 40) Tacitus, *Germania*, 14.2-14.3.
- 41) De intellectuele geschiedenis van deze transformatie is te vinden in Albert O. Hirschman, *The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism Before Its Triumph* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1977).
- 42) James Chambers, *The Devil's Horsemen: The Mongol Invasion of Europe* (New York: Atheneum, 1979), p. 6.
- 43) Tatiana Zerjal e.a., 'The Genetic Legacy of the Mongols', *American Journal of Human Genetics* 72, 2003.
- 44) Tacitus, *Germania*, 7.1.
- 45) Benson in Anderson (1991), p. 33.
- 46) Benson in Anderson (1991), p. 36.
- 47) Samuel E. Finer, *The History of Government. Volume 1: Ancient Monarchies and Empires* (Oxford: Oxford University Press, 1997), pp. 440-441.

Hoofdstuk 5

- 1) Sommige antropologen zoals Elman Service en Robert Carneiro onderscheiden een samenlevingsniveau tussen stammen en staten, het chieftdom. Chieftdoms lijken erg op staten, in die zin dat ze gelaagd zijn, een centraal gezag hebben en geëgitimeerd worden door een geïnstitutionaliseerde religie. Ze verschillen echter van een staat in die zin dat ze er doorgaans geen sterk staand leger op na houden en niet de macht hebben om hun eigen ineensstorting te voorkomen door het samenvoegen van ondergeschikte stammen of gebieden. Elman R. Service, *Primitive Social Organization: An Evolutionary Perspective*. Tweede druk (New York: Random House,

- 1971), hoofdstuk 5; en Robert Carneiro, 'The Chieftdom: Precursor of the State', in Grant D. Jones en Robert R. Kautz, red., *The Transition to Statehood in the New World* (New York: Cambridge University Press, 1981).
- 2) Meyer Fortes en Edward E. Evans-Pritchard, red., *African Political Systems* (Londen: Methuen, Routledge & Kegan Paul, 1987), pp. 5-6.
- 3) Karl A. Wittfogel, *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power* (New Haven: Yale University Press, 1957). Zie Henri J.M. Claessen en Pieter van de Velde, 'The Evolution of Sociopolitical Organization', in Claessen, Van de Velde en M. Estellie Smith, *Development and Decline: The Evolution of Sociopolitical Organization* (South Hadley, Massachusetts: Bergin and Garvey, 1995), pp. 130-131; Henri J.M. Claessen en Peter Skalnik, red., *The Early State* (Den Haag: Mouton, 1978), p. 11.
- 4) Zie de bespreking in Michael Mann, *The Sources of Social Power. Vol. 1: A History of Power from the Beginning to A.D. 1760* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), pp. 94-98. Zie ook Kwang-chih Chang, *Art, Myth, and Ritual: The Path to Political Authority in Ancient China* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1983), pp. 127-129.
- 5) Zie de bespreking in Kent V. Flannery, 'The Cultural Evolution of Civilizations', *Annual Review of Ecology and Systematics* 3, 1972: 399-426.
- 6) Dit werd gesuggereerd door Steven LeBlanc, persoonlijk gesprek.
- 7) Zie Winifred Creamer, 'The Origins of Centralization: Changing Features of Local and Regional Control During the Rio Grande Classic Period, A.D. 1325-1540', in Jonathan Haas, red., *From Leaders to Rulers* (New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2001).
- 8) Robert L. Carneiro, 'A Theory of the Origin of the State', *Science* 169, 1970: 733-738.
- 9) Dit wordt aangevoerd in Flannery (1972).
- 10) De drie vormen van gezag worden gedefinieerd in Max Weber, *Economy and Society, Vol. 1* (Berkeley, Californië: University of California Press, 1978), pp. 212-254.
- 11) Voor achtergrondinformatie, zie Fred M. Donner, *The Early Islamic Conquests* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1981), hoofdstuk 2.
- 12) Donner (1981), hoofdstuk 1: Joseph Schacht, red., *The Legacy of Islam*. Tweede druk (Oxford: Oxford University Press, 1979), p. 187.
- 13) Geciteerd in F. Max Müller, red., *The Sacred Books of the East*, deel 111 (Oxford: Clarendon Press, 1879), p. 202.
- 14) Robert C. Allen, 'Agriculture and the Origins of the State in Ancient Egypt', *Explorations in Economic History* 34, 1997: 135-154.
- 15) Jeffrey Herbst, *States and Power in Africa* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2000), p. 11.
- 16) Jack Goody, *Technology, Tradition, and the State in Africa* (Oxford: Oxford University Press, 1971), p. 37.

- 17) Jeffrey Herbst, 'War and the State in Africa', *International Security* 14(4), 1990: 117-139.
 18) Herbst (2000), hoofdstuk 2.

Hoofdstuk 6

- 1) Kwang-chih Chang e.a., *The Formation of Chinese Civilization: an Archaeological Perspective* (New Haven, Connecticut: Yale University Press, 2005), pp. 2-130.
 2) Michael Loewe en Edward L. Shaughnessy, red., *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C.* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), pp. 909-911. 15
 3) Voor meer over de periodisering van het vroege China, zie Li Xueqin, *Eastern Zhou and Qin Civilizations* (New Haven, Connecticut: Yale University Press, 1985), pp. 3-5.
 4) Over deze periode, zie Herrlee G. Creel, *The Birth of China: A Study of the Formative Period of Chinese Civilization* (New York: Ungar, 1954), pp. 21-37; en Edward L. Shaughnessy, *Sources of Western Zhou History: Inscribed Bronze Vessels* (Berkeley, Californië: University of California Press, 1991).
 5) Kwang-chih Chang, *Art, Myth, and Ritual: The Path to Political Authority in Ancient China* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1983), pp. 26-27.
 6) Chang (1983), p. 35.
 7) Chang (1983), p. 41.
 8) Chang (1983), p. 85.
 9) Chang (1983), p. 124.
 10) Chang e.a. (2005), p. 170.
 11) Chang e.a. (2005), pp. 164-165.
 12) Over het voortbestaan van het familisme in China, zie Francis Fukuyama, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (New York: Free Press, 1996), pp. 69-95.
 13) Zie Olga Lang, *Chinese Family and Society* (New Haven, Connecticut: Yale University Press, 1946); Maurice Freedman, *Lineage Organization in Southeastern China* (Londen: University of London Athlone Press, 1958); Freedman, *Chinese Lineage and Society* (Stanford, Californië: Stanford University Press, 1970); Myron L. Cohen, *House United, House Divided: The Chinese Family in Taiwan* (New York: Columbia University Press, 1976); Arthur P. Wolf en Chieh-shan Huang, *Marriage and Adoption in China, 1845-1945* (Stanford, Californië: Stanford University Press, 1980).
 14) Voor een bespreking van hoe de huidige antropologie zich verhoudt tot historisch onderzoek, zie James L. Watson, 'Chinese Kinship Reconsidered: Anthropological Perspectives on Historical Research', *China Quarterly* 92, 1982: 589-627.

- 15) Watson (1982), p. 594.
- 16) Paul Chao, *Chinese Kinship* (Londen: Kegan Paul International, 1983), pp. 19-26.
- 17) Michael Loewe, *The Government of the Qin and Han Empires: 221 BCE-220 CE* (Indianapolis, Indiana: Hackett Publishing Company, 2006), p. 6.
- 18) Donald Keene, *Emperor of Japan: Meiji and His World, 1852-1912* (New York: Columbia University Press, 2002), p. 2.
- 19) Loewe (2006), p. 6.
- 20) Ke Changji, 'Ancient Chinese Society and the Asiatic Mode of Production', in Timothy Brook, red., *The Asiatic Mode of Production in China* (Armonk, New York: M.E. Sharpe, 1989).
- 16 21) Franz Schurmann, 'Traditional Property Concepts in China', *Far Eastern Quarterly* 15(4), 1956: 507-516.
- 22) Chao (1983), p. 25.
- 23) Hugh Baker, *Chinese Family and Kinship* (New York: Columbia University Press, 1979), pp. 55-59.
- 24) Chao (1983), p. 19; Fukuyama (1996), pp. 172-173.
- 25) Voor achtergrondinformatie, zie John A. Harrison, *The Chinese Empire* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972), pp. 36-37. Over de oorsprong van de Zhou en hun verovering van de Shangdynastie, zie Creel (1954), pp. 219-236.
- 26) Voor een poging om zo'n vergelijking te maken, zie Victoria Tin-bor Hui, *War and State Formation in Ancient China and Early Modern Europe* (New York: Cambridge University Press, 2005).
- 27) Voor een belangrijke kritiek op de manieren waarop het concept feodalisme wordt gebruikt, zie Elizabeth A.R. Brown, 'The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe', *American Historical Review* 79(4), 1974: 1063-1088. Zie ook Jørgen Møller, 'Bringing Feudalism Back In: The Historian's Craft and the Need for Conceptual Tools and Generalization' (Aarhus, Denemarken: ongepubliceerd artikel, 2010).
- 28) Zie de bespreking in Joseph R. Levenson en Franz Schurmann, *China: An Interpretive History. From the Beginnings to the Fall of Han* (Berkeley, Californië: University of California Press, 1969), pp. 34-40.
- 29) Marc Bloch, *Feudal Society* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1968), p. 161.
- 30) Joseph Strayer, 'Feudalism in Western Europe', in Fredric L. Cheyette, red., *Lordship and Community in Medieval Europe: Selected Readings* (New York: Holt, Rhinehart, and Winston, 1968), p. 13.
- 31) Bloch (1968), pp. 190 e.v.
- 32) Voor een meer uitvoerige bespreking van de relatie tussen de Zhou en het Europese feodalisme, zie Feng Li, "'Feudalism" and Western Zhou China: A Criticism', *Harvard Journal of Asiatic Studies* 63(1), 2003: 115-144.

- Li voert aan dat de Westelijke Zhou aanvankelijk veel meer politiek gecentraliseerd was dan de term 'feodalisme' suggereert.
- 33) Harrison (1972), pp. 37-41; Cho-yun Hsu, *Ancient China in Transition* (Stanford, Californië: Stanford University Press, 1965), p. 53; Levenson and Schurmann (1969), pp. 30-32.
 - 34) Hsu (1965), p. 79.
 - 35) Mark E. Lewis, *Sanctioned Violence in Early China* (Albany, New York: SUNY Press, 1994), p. 33.
 - 36) Lewis (1994), p. 35.
 - 37) Lewis (1994), p. 17.
 - 38) Lewis (1994), p. 28.
 - 39) Lewis (1994), pp. 22, 37-38.

Hoofdstuk 7

- 1) Charles Tilly, *Coercion, Capital, and European States A.D. 990-1990* (Cambridge: Basil Blackwell, 1990); Tilly, 'War Making and State Making as Organized Crime', in Theda Skocpol, Dietrich Rueschemeyer en Peter B. Evans, red., *Bringing the State Back In* (Cambridge, Massachusetts: Cambridge University Press, 1985). Zie ook Bruce D. Porter, *War and the Rise of the State: The Military Foundations of Modern Politics* (New York: Free Press, 1994).
- 2) Zie Cameron G. Thies, 'War, Rivalry, and State Building in Latin America', *American Journal of Political Science* 49(3), 2005: 451-465.
- 3) Cho-yun Hsu, *Ancient China in Transition* (Stanford, Californië: Stanford University Press, 1965), pp. 56-58.
- 4) Edgar Kiser en Yong Cai, 'War and Bureaucratization in Qin China: Exploring an Anomalous Case', *American Sociological Review* 68(4), 2003: 511-539.
- 5) Hsu (1965), p. 67; Kiser en Cai (2003), p. 520; Victoria Tin-bor Hui, *War and State Formation in Ancient China and Early Modern Europe* (New York: Cambridge University Press, 2005), p. 87.
- 6) Voor een overzicht, zie Joseph Needham, *Science and Civilization in China. Vol. 5, pt. 7: Military Technology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1954).
- 7) Mark E. Lewis, *Sanctioned Violence in Early China* (Albany, New York: SUNY Press, 1990), pp. 55-58.
- 8) Lewis (1990), p. 60; Hsu (1965), p. 71.
- 9) Hsu (1965), pp. 73-75.
- 10) Lewis (1990), pp. 58-59.
- 11) Hsu (1965), pp. 82-87.

- 12) Kiser en Cai (2003), pp. 516-517.
- 13) Jacques Gernet, *A History of Chinese Civilization* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), pp. 64-65.
- 14) Gernet (1996), pp. 67-73.
- 15) Gernet (1996), pp. 82-100.
- 16) Yu-ning Li, *Shang Yang's Reforms and State Control in China* (White Plains, New York: M.E. Sharpe, 1977), pp. 32-38.
- 17) Li (1977), pp. 38-39.
- 18) Boerenfamilies zijn doorgaans te arm om er lineages op na te houden; het bronveldsysteem zou men kunnen beschouwen als het alternatief van een arme familie voor een uitgebreide verwantschapsgroep.
- 19) James C. Scott, *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* (New Haven: Yale University Press, 1998).
- 20) Lewis (1990), p. 63.
- 21) Li (1977), p. 66.
- 22) Voor achtergrondinformatie, zie Burton Watson, 'Introduction', in *Han Fei Tzu: Basic Writings* (New York: Columbia University Press, 1964), pp. 1-15.
- 23) Paul Chao, *Chinese Kinship* (Londen: Kegan Paul International, 1983), pp. 133-134.
- 24) Hugh Baker, *Chinese Family and Kinship* (New York: Columbia University Press, 1979), pp. 152-161.
- 25) Zie de bespreking in Francis Fukuyama, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (New York: Free Press, 1995), pp. 93-94.
- 26) Geciteerd in Li (1977), p. 127.
- 27) Kung-chuan Hsiao, 'Legalism and Autocracy in Traditional China', in Li (1977), p. 16.
- 28) Michael Loewe en Edward L. Shaughnessy, red., *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C.* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), p. 1003.
- 29) Loewe en Shaughnessy, red. (1999), p. 1009.
- 30) Hui (2005), pp. 65-66.
- 31) In lijn met zijn pogingen om de traditionele, op verwantschap gebaseerde orde in zijn land te ondermijnen, begon Shang Yang aan een machiavelistisch buitenlands beleid waardoor de aristocratische geweldsinstructies en de normen die het conflict beperkten werden gewijzigd. Zo bracht hij door bedrog de heerser van zijn voormalige thuisstaat, Wei, ertoe om zichzelf tot koning uit te roepen in plaats van de Zhou-monarch, een actie waardoor Wei gebrouilleerd raakte met zijn burens Han en Qi en die ertoe leidde dat Wei door hen verslagen werd. Toen Qin in 340 v.Chr. Wei binnenviel, nodigde Shang Yang de commandant van de strijdkrachten van Wei, prins Ang, uit voor een vredesconferentie in zijn kamp en nam hij hem prompt gevangen. Evenals de draconische straffen die in het binnen-

- land werden uitgedeeld werd dit alles gerechtvaardigd in termen van pure machtspolitiek. Zie Hui (2005), pp. 70-71.
- 32) Weber schreef op vele plaatsen over China; zie met name *The Religion of China* (New York: Free Press, 1951).
 - 33) Joseph R. Levenson en Franz Schurmann, *China: An Interpretive History. From the Beginnings to the Fall of Han* (Berkeley, Californië: University of California Press, 1969), pp. 99-100.
 - 34) John A. Harrison, *The Chinese Empire* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972), p. 88.
 - 35) Levenson and Schurmann (1969), pp. 69-70.

Hoofdstuk 8

- 1) John A. Harrison, *The Chinese Empire* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972), p. 85-86.
- 2) Geciteerd in Joseph R. Levenson en Franz Schurmann, *China: An Interpretive History. From the Beginnings to the Fall of Han* (Berkeley, Californië: University of California Press, 1969), p. 87.
- 3) Kwang-chih Chang en Lu Liancheng, *The Formation of Chinese Civilization: An Archaeological Perspective* (New Haven, Connecticut: Yale University Press, 2005), p. 271.
- 4) Edgar Kiser en Yong Cai, 'War and Bureaucratization in Qin China: Exploring an Anomalous Case', *American Sociological Review* 68(4), 2003: 511-539.
- 5) Levenson en Schurmann (1969), pp. 80-81; Harrison (1972), pp. 95-96.
- 6) Michael Loewe, *The Government of the Qin and Han Empires: 221 BC-220 CE* (Indianapolis, Indiana: Hackett Publishing Company, 2006), p. 43.
- 7) Chang en Liancheng (2005), p. 276.
- 8) Levenson en Schurmann (1969), p. 83.
- 9) Loewe (2006), pp. 95-97.
- 10) Levenson en Schurmann (1969), pp. 88-91.
- 11) De volledige lijst met kenmerken luidt als volgt:
 - a) bureaucraten zijn persoonlijk vrij en alleen binnen een afgebakend gebied onderworpen aan gezag;
 - b) ze zijn georganiseerd in een duidelijk gedefinieerde hiërarchie van ambten;
 - c) elk ambt heeft een gedefinieerde competentiesfeer;
 - d) ambten worden bekleed op basis van een vrije contractuele relatie;
 - e) kandidaten worden geselecteerd op basis van technische kwalificaties;
 - f) bureaucraten krijgen loon in de vorm van een vast salaris;
 - g) het ambt wordt beschouwd als de enige activiteit van de functionaris;
 - h) het ambt vormt een carrière;

- i) er is een scheiding tussen bezit en management;
- j) ambtenaren zijn onderworpen aan strikte discipline en controle.

Max Weber, *Economy and Society* (Berkeley, Californië: University of California Press, 1978), Vol. 1, pp. 220-221. Veel waarnemers hebben opgemerkt dat Webers definitie het meest van toepassing is op de Pruisisch-Duitse bureaucratie waarmee hij het meest bekend was, maar dat zij geen accurate beschrijving is van veel effectieve huidige bureaucratieën in de openbare of particuliere sector. Zo wordt er in horizontale organisaties vaak veel autonomie gedelegeerd aan ondergeschikten, waardoor de strikte gezagshiërarchie van de klassieke bureaucratie wordt versoepeld en de grenzen tussen de verschillende ambten vervagen. Ik heb de indruk dat de meest fundamentele kenmerken van de moderne bureaucratie, zoals het specifieke karakter van het ambt, de ondergeschiktheid van het ambt aan een hogere politieke autoriteit en de scheiding van het publieke en het particuliere domein, allemaal nog steeds kenmerkend zijn voor moderne openbare bestuursystemen. Allen Schick betoogt dat recentere vernieuwingen in het openbaar bestuur geconstrueerd moeten worden op een fundament van de traditionele bureaucratie. Zie zijn artikel 'Why Most Developing Countries Should Not Try New Zealand Reforms', *World Bank Research Observer* 13(8), 1998: 1123-1131.

20

- 12) Dit punt is te vinden in Herrlee G. Creel, 'The Beginning of Bureaucracy in China; The Origin of the Hsien', *Journal of Asian Studies* 23(2), 1964: 155-184.
- 13) Loewe (2006), pp. 74-76.
- 14) Het patrimonialisme bleef voornamelijk voortbestaan in de koninkrijken en onafhankelijke staten die deel hadden uitgemaakt van de oorspronkelijke politieke regeling van de Han-dynastie. Het tweeledige commandeerij/prefectuur-systeem uit de Qin-dynastie maakte plaats voor een complexer systeem met meerdere niveaus. Commandeerijen en onafhankelijke koninkrijken werden verdeeld in prefecturen of districten, adeldommen, edelen, landgoederen en marken. Adeldommen waren patrimoniale ambten die gebruikt konden worden voor het afkopen van familieleden van koningen of machtige aristocratische families die zich hadden weten te handhaven, en konden op een erfelijke basis bekleed worden. In sommige gevallen werden ze gebruikt om keizerlijke verwanten te belonen. Ze waren echter niet het bolwerk van een onafhankelijke erfelijke aristocratie, zoals de feodale domeinen in Europa. Adeldommen lijken eerder ambten te zijn geweest die vrij makkelijk werden gecreëerd of opgeheven door het centraal bestuur als een manier om diverse politieke actoren te verzoenen of te straffen. Loewe (2006), pp. 46, 50.
- 15) Loewe (2006), pp. 24-30.
- 16) Loewe (2006), pp. 24-25.
- 17) Loewe (2006), pp. 56-62.

Hoofdstuk 9

- 1) John A. Harrison, *The Chinese Empire* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972), pp. 174-177.
- 2) Harrison (1972), pp. 179-181.
- 3) Harrison (1972), p. 182. Historische schattingen van de Chinese bevolking zijn echter erg omstreden. Met gebruikmaking van aangepaste officiële bevolkingsgegevens toont Kent Deng aan dat de Chinese bevolking afnam van 56,5 miljoen in 157 n.Chr. tot 18,5 miljoen in 280, een daling van 67 procent. Kent G. Deng, 'Unveiling China's True Population Statistics for the Pre-Modern Era with Official Census Data', *Population Review* 43(2), 2004: 32-69.
- 4) Zie Patricia B. Ebrey, 'Patron-Client Relations in the Later Han', *Journal of the American Oriental Society* 103(3), 1983: 533-542.
- 5) Voor een hedendaags voorbeeld van dit proces in Mexico, zie Kent V. Flannery, 'The Cultural Evolution of Civilizations', *Annual Review of Ecology and Systematics* 3, 1972: 399-426.
- 6) Thomas R. Malthus, *An Essay on the Principle of Population* (Londen: Penguin, 1982).
- 7) Zie Angus Maddison, *Growth and Interaction in the World Economy: The Roots of Modernity* (Washington, DC: AEI Press, 2001), pp. 21-27.
- 8) Deze situatie werd in het geval van China gekenmerkt als de 'valkuil van een evenwicht op hoog niveau'. Mark Elvin, *The Pattern of the Chinese Past: A Social and Economic Interpretation* (Stanford, Californië: Stanford University Press, 1973).
- 9) Étienne Balazs, *Chinese Civilization and Bureaucracy: Variations on a Theme* (New Haven, Connecticut: Yale University Press, 1964), pp. 102-103.
- 10) Scott Pearce, Audrey Spiro en Patricia Ebrey, red., *Culture and Power in the Reconstitution of the Chinese Realm, 200-600* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2001), pp. 8-9.
- 11) Harrison (1972), p. 181.
- 12) Moss Roberts, 'Afterword: About *Three Kingdoms*', in Luo Guanzhong, *Three Kingdoms: A Historical Novel* (Beijing: Foreign Language Press, 1999), pp. 938-940.
- 13) J.A.G. Roberts, *A Concise History of China* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1999), pp. 40-44; Patricia B. Ebrey, *The Aristocratic Families of Early Imperial China; A Case Study of the Po-ling Ts'ui Family* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978), p. 21.
- 14) Ebrey (1978), pp. 17-18.
- 15) Ebrey (1978), p. 21.
- 16) Ebrey (1978), p. 22.
- 17) Balazs (1964), pp. 104-106.
- 18) Ebrey (1978), pp. 25-26.
- 19) Balazs (1964), pp. 108-109.

Hoofdstuk 10

- 22
- 1) Romila Thapar, *From Lineage to State: Social Formations in the Mid-First Millennium B.C. in the Ganga Valley* (Bombay: Oxford University Press, 1984), p. 157.
 - 2) Harold A. Gould, *The Hindu Caste System* (Delhi: Chanakya Publications, 1987), p. 12.
 - 3) Zie Stanley Wolpert, *A New History of India* (New York: Oxford University Press, 1977), pp. 14-23.
 - 4) Romila Thapar, *Early India: From the Origins to AD 1300* (Londen: Allen Lane, 2002), pp. 110-111.
 - 5) Thapar (2002), pp. 112-113.
 - 6) Thapar (2002), pp. 114-116.
 - 7) Thapar (2002), p. 120.
 - 8) Thapar (2002), p. 127.
 - 9) Henry Maine, *Ancient Law: Its Connection with the Early History of Society and Its Relation to Modern Ideas* (Boston, Massachusetts: Beacon Press, 1963); Maine, *Village-Communities in the East and West* (New York: Arno Press, 1974); Patricia Uberoi, *Family, Kinship and Marriage in India* (Delhi: Oxford University Press, 1993), pp. 8-12. Het werk van Lewis Henry Morgan op het gebied van vergelijkende verwantschapsstructuren wees ook op overeenkomsten tussen de verwantschapsterminologie tussen Dravidische stammen in India en de Noord-Amerikaanse inheemse groepen zoals de Irokezen. Uberoi (1993), pp. 14-15.
 - 10) Irawati Karve, 'The Kinship Map of India', in Uberoi (1993), p. 50.
 - 11) Karve in Uberoi (1993), p. 67.
 - 12) Karve in Uberoi (1993), p. 53.
 - 13) Karve in Uberoi (1993), pp. 67-68.
 - 14) Oost-India wordt bewoond door groepen die Austro-Aziatische talen spreken zoals Mundari en Mon-khmer, die ook overal in Zuidoost-Azië worden gesproken. Deze groep vertegenwoordigt bevolkingsgroepen die het subcontinent bewoonden vóór de komst van veroveraars zoals de Indo-Ariërs. Ze leven vandaag de dag nog in kleine enclaves in beboste of anderszins onbegaanbare delen van het land, en sommige groepen zijn nog steeds tribaal georganiseerd. Hun verwantschapsregels zijn heel wisselend en vertegenwoordigen een complexe mengeling van oeroude patronen en meer recente invloeden van de omringende samenleving. Karve in Uberoi (1993), p. 72.
 - 15) Arthur L. Basham, *The Wonder That Was India: A Survey of the Culture of the Indian Sub-Continent before the Coming of the Muslims* (Londen: Sidgwick and Jackson, 1954) p. 81.
 - 16) Basham (1954), p. 82.
 - 17) Thapar (2002), p. 112.
 - 18) Thapar (1984), p. 155.

- 19) Thapar (2002), p. 117.
- 20) Thapar (1984), p. 158.
- 21) Thapar (2002), p. 144.
- 22) Thapar (2002), pp. 121-122.
- 23) Thapar (2002), pp. 137-138.
- 24) Ram S. Sharma, *Aspects of Political Ideas and Institutions in Ancient India* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1968), p. 159.
- 25) Een van die gestapelde schildpadden van de eerdere historische causaliteit is de reden waarom de vroege Indiase stammen, chiefdoms en staten minder oorlogen voerden dan hun Chinese tegenhangers. Een verklaring zou in de omgeving kunnen liggen, als de bevolking van Noord-India inderdaad minder dicht was en minder begrensd werd dan de Chinese bevolking tijdens de Oostelijke Zhou. Maar het is ook mogelijk dat de religie hier mede een rol speelde en op de een of andere manier remmend werkte op het vermogen en de motivatie van Indiase staten tot het voeren van oorlogen.

Hoofdstuk 11

- 1) Gary S. Becker, 'Nobel Lecture: The Economic Way of Looking at Behavior', *Journal of Political Economy* 101(3), 1993: 385-409.
- 2) Vertaald in Arthur L. Basham, *The Wonder That Was India: A Survey of the Culture of the Indian Sub-Continent before the Coming of the Muslims* (Londen: Sidgwick and Jackson, 1954), p. 241.
- 3) Max Weber, *The Religion of India: The Sociology of Hinduism and Buddhism* (Glencoe, Illinois: Free Press, 1958), p. 131.
- 4) Harold A. Gould, *The Hindu Caste System* (Delhi: Chanakya Publications, 1987), p. 15.
- 5) Gould (1987), pp. 15-16; Martin Doornbos en Sudipta Kaviraj, *Dynamics of State Formation: India and Europe Compared* (New Delhi/Thousand Oaks: Sage Publications, 1997), p. 37.
- 6) Louis Dumont, *Homo Hierarchicus: The Caste System and Its Implications* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1980), p. 150. Andere sekten zoals de jainisten gaan veel verder in de principes van ahimsa, geweldloosheid, en het niet eten van vlees, dan orthodoxe hindoes, en mijden zelfs de mogelijkheid van het doden van insecten. Dumont schrijft dit toe aan de opkomst van een soort wapenwedloop tussen ascetische sekten zoals de jainisten en de brahmanen, die elkaar probeerden te overtreffen in rituele reinheid.
- 7) Romila Thapar, *Early India: From the Origins to AD 1300* (Londen: Allen Lane, 2002), p. 124.
- 8) Romila Thapar, *From Lineage to State: Social Formations in the Mid-First*

Millennium B.C. in the Ganga Valley (Bombay: Oxford University Press, 1984), pp. 169-170.

9) Dumont (1980), p. 176.

10) Deze uitspraak wordt vaak geassocieerd met Dumont (1980), die betoogde dat kasten een religieus verschijnsel zijn dat gebaseerd is op een rangorde met gradaties van reinheid, die losstond van een wereldse machtsfeer. Deze opvatting is vanuit diverse perspectieven zwaar bekritiseerd, met name door Ronald Inden, die betoogde dat Dumont westerse dichotomieën importeerde en oplegde aan een samenleving waarvoor ze zich niet leenden. Anderen hebben tegen de opvatting gepleit dat de brahmanen hoger in rang waren dan de ksatriya's; het waren eerder twee kanten van een geïntegreerd religieus-politiek systeem. Anderen hebben zelfs geopperd dat de kasten op zich niet zo belangrijk waren in de Indiase geschiedenis, maar dat ze een welbewuste constructie waren van de Britse koloniale autoriteiten, die daar zo hun eigen bedoelingen mee hadden.

24

De scheiding van de politieke en de religieuze sfeer is misschien wel een normatieve voorkeur in moderne westerse samenlevingen, maar het idee dat politiek gezag en religieus gezag gescheiden kunnen worden als analytische categorieën is geen blijk van een westers vooroordeel. Deze vormen van gezag kunnen in verschillende samenlevingen op diverse manieren gescheiden of vermengd zijn, maar zonder het bestaan van de categorieën op zich zou het onmogelijk zijn om India met China of met het Midden-Oosten te vergelijken. De kritiek op Dumont lijkt eerder een blijk van een kortzichtige vooringenomenheid van indologen die er niet aan gewend zijn om India met andere samenlevingen te vergelijken. Zie Ronald B. Inden, *Imagining India* (Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 2000); Gloria Goodwin Raheja, 'India: Caste, Kingship, and Dominance Revisited', *Annual Review of Anthropology* 17, 1988: 497-522; V. Kondos, 'A Piece on Justice: Some Reactions to Dumont's *Homo Hierarchicus*', *South Asia* 21(1), 1998: 33-47; William S. Sax, 'Conquering Quarters: Religion and Politics in Hinduism', *International Journal of Hindu Studies* 4(1), 2000: 39-60; Rohan Bastin, 'Death of the Indian Social', *Social Analysis* 48(3), 2004: 205-213; Mary Searle-Chatterjee en Ursula Sharma, *Contextualizing Caste: Post-Dumontian Approaches* (Oxford, Engeland: Blackwell Publishers, 1994); en Nicholas B. Dirks, *The Invention of Caste: Civil Society in Colonial India* (Ann Arbor, Michigan: C.S.S.T discussiestuk 11, 1988).

11) Gould (1987), p. 19.

12) Ram S. Sharma, *Aspects of Political Ideas and Institutions in Ancient India* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1968), pp. 161-162.

13) Basham (1954), p. 128.

14) Basham (1954), p. 129.

15) Basham (1954), pp. 129-130.

16) Joel Migdal, *Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and*

- State Capabilities in the Third World* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1988).
- 17) Dumont (1980), pp. 158-159.
 - 18) Zoals Louis Dumont opmerkt was de panchayat noch democratisch noch wereldlijk, maar een weerspiegeling van de machtsrelaties die inherent zijn aan het jati-systeem. Dumont (1980), pp. 153-163; zie ook Thapar (1984), pp. 164-165.
 - 19) Satish Saberwal (1995), *Wages of Segmentation: Comparative Historical Studies on Europe and India* (New Delhi: Orient Longman, 1995), pp. 27-29.
 - 20) Saberwal, p. 26.
 - 21) Saberwal (1995), p. 25.
 - 22) V.S. Naipaul, *India: A Wounded Civilization* (New York: Vintage Books, 1978). 25
 - 23) In 2004 leefde meer dan 34 procent van de Indiase bevolking van minder dan \$1 per dag. Shaoshua Chen en Martin Ravallion, 'Absolute Poverty Measures for the Developing World, 1981-2004' (Washington DC: World Bank Policy Research Working Paper WPS4211, 2007), p. 26.
 - 24) Saberwal (1995), p. 113.
 - 25) Saberwal (1995), pp. 114-116.
 - 26) Frank Perlin, 'State Formation Reconsidered Part Two', *Modern Asian Studies* 19(3), 1985: 415-480. Deze verwijzing staat op p. 434.
 - 27) Sharma (1968), pp. 159-160.
 - 28) Geciteerd in Sudipta Kaviraj, 'On the Enchantment of the State: Indian Thought on the Role of the State in the Narrative of Modernity', *European Journal of Sociology* 46(2), 2005: 263-296.
 - 29) Basham (1954), p. 87.

Hoofdstuk 12

- 1) Romila Thapar, *Early India: From the Origins to AD 1300* (Londen: Allen Lane, 2002), p. 152.
- 2) Thapar (2002), p. 156; Arthur L. Basham, *The Wonder That Was India: A Survey of the Culture of the Indian Sub-Continent before the Coming of the Muslims* (Londen: Sidgwick and Jackson, 1954), p. 131.
- 3) Thapar (2002), pp. 178-179.
- 4) Stanley Wolpert, *A New History of India* (New York: Oxford University Press, 1977), pp. 55-69. De huidige republiek India omvat het verre zuiden alsook staten in het oosten zoals Assam, die niet tot het Mauryaanse rijk behoorden, maar omvat niet Pakistan en Bangladesh, waarvan het merendeel wel tot dat rijk behoorde.
- 5) Voor een overzicht, zie Hermann Kulke, 'Introduction: The Study of the State in Pre-modern India', in Hermann Kulke, red., *The State in India 1000-1700* (Delhi: Oxford University Press, 1995).

- 6) Ram S. Sharma, *Aspects of Political Ideas and Institutions in Ancient India* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1968), pp. 286-287. Sharma betoogt dat hoewel de Mauryaanse staat 'misschien niet als rationeel beschouwd kan worden in de moderne zin van het woord, hij ook niet patrimoniaal is omdat hij geen deel was van de koninklijke huishouding'. Dat gaat alleen op volgens de engste definitie van het patrimonialisme. Zie ook Thapar (2002), die berekent dat de verhouding van de salarissen slechts 1:96 was (p. 195).
- 7) Sharma (1968), pp. 165-166.
- 8) Frank Perlin, 'State Formation Reconsidered Part Two', *Modern Asian Studies* 19(3), 1985: 415-480.
- 9) Basham (1954), pp. 93-94.
- 26 10) Thapar (2002), p. 206.
- 11) Sommige van deze tribale groepen zoals de Vrijji's werden verslagen en ingelijfd in het Magadhanrijk, terwijl in het Westen meer van hen overleefden tot ze Alexander de Grote troffen. In de bergachtige gebieden aan de noordwestelijke rand van het rijk – nu het oosten van Afghanistan – bestaan deze stammen aan het begin van de eenentwintigste eeuw nog steeds. Zij hebben daar strijd geleverd met de strijdkrachten van de NAVO. Basham (1954), pp. 96-97; Sharma (1968), pp. 281-282; Thapar (2002), p. 204.
- 12) Thapar (2002), pp. 185-187; Sharma (1968), pp. 288-289.
- 13) Thapar (2002), p. 189.
- 14) Martin Doornbos en Sudipta Kaviraj, *Dynamics of State Formation: India and Europe Compared* (New Delhi/Thousand Oaks: Sage Publications, 1997), p. 93.
- 15) Thapar (2002), p. 178.
- 16) Geciteerd in Hemchandra Raychaudhuri, *Political History of Ancient India: From the Accession of Parikshit to the Extinction of the Gupta Dynasty* (New Delhi: Oxford University Press, 1996), pp. 288-290. Zie ook Thapar (2002), p. 181.
- 17) Thapar (2002), p. 219.
- 18) Burton Stein, 'State Formation and Economy Reconsidered', *Modern Asian Studies* 19(3), 1985: 387-413.
- 19) Op grond van de geringe integratie van de Chola-staat beschreef een historicus die als een 'segmentaire' staat, opgebouwd rond een kleine, centraal bestuurde kern, maar met theoretisch gezag over een veel groter aantal zelfbesturende, autonome nederzettingen rond zijn periferie. Zie Burton Stein, 'Integration of the Agrarian System of South India', Robert E. Frykenberg, red., *Land Control and Social Structure in Indian History* (Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1969). Stein vergeleek de Zuid-Indiase staat met de segmentaire tribale samenleving van de Aluren in Afrika.
- 20) Wolpert (1977), pp. 88-94.
- 21) Sudipta Kaviraj, 'On the Enchantment of the State: Indian Thought on the

- Role of the State in the Narrative of Modernity', *European Journal of Sociology* 46(2), 2005: 263-296, p. 270.
- 22) Kaviraj (2005), p. 273.
- 23) Sunil Khilnani, *The Idea of India* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1998).
- 24) Zie bijvoorbeeld Bill Emmott, *Rivals: How the Power Struggle Between China, India, and Japan Will Shape Our Next Decade* (New York: Harcourt, 2008); Edward Friedman en Bruce Gilley, red., *Asia's Giants: Comparing China and India* (New York: Palgrave Macmillan, 2005); Tarun Khanna, *Billions of Entrepreneurs: How China and India Are Reshaping Their Futures – and Yours* (Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press, 2008).
- 25) Somini Sengupta, 'Often Parched, India Struggles to Tap the Monsoon', *New York Times* (1 oktober 2006).
- 26) Amartya K. Sen, *Development as Freedom* (New York: Knopf, 1999), pp. 234-240.
- 27) Kaviraj (2005), pp. 227, 230.
- 28) Kaviraj (2005), p. 230.

Hoofdstuk 13

- 1) In dit boek zal eerder de fonetische Romeinse dan de moderne Turkse spelling worden gebruikt; dus *devshirme* in plaats van *devşirme*, en *sandjak* in plaats van *sancak*.
- 2) Albert H. Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent* (New York: AMS Press, 1978), pp. 49-53; Norman Itzkowitz, *Ottoman Empire and Islamic Tradition* (New York: Knopf, 1972), pp. 49-50.
- 3) Itzkowitz (1972), pp. 51-52.
- 4) Dit gold met name na 1574, toen het Ottomaanse Rijk Tunis veroverde en Noord-Afrika onder moslimbestuur bracht. William H. McNeill, *Europe's Steppe Frontier, 1500-1800* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1964), p. 29; Halil Inalcik, *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600* (New Rochelle, New York: Orpheus Publishing Co., 1989), pp. 86-87.
- 5) Patrick B. Kinross, *The Ottoman Centuries: The Rise and Fall of the Turkish Empire* (New York: William Morrow and Co., 1977), pp. 453-471.
- 6) Daniel Pipes, *Slave-Soldiers and Islam: The Genesis of a Military System* (New Haven: Yale University Press, 1981), pp. 93-98.
- 7) Ibn Khaldun, *The Muqaddimah: An Introduction to History*, zoals geciteerd in Bernard Lewis, red. en vert., *Islam from the Prophet Muhammad to the Capture of Constantinople. 1: Politics and War* (New York: Oxford University Press, 1987), pp. 97 e.v.

- 8) Fred M. Donner, *The Early Islamic Conquests* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1981), pp. 82-85; Marshall G.S. Hodgson, *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1961), pp. 197-198.
- 9) Voor een uitgebreide beschrijving van deze verovering, zie Hugh N. Kennedy, *The Great Arab Conquests: How the Spread of Islam Changed the World We Live In* (Philadelphia, Pennsylvania: Da Capo Press, 2007).
- 10) Donner (1981), pp. 239-242; Peter M. Holt, Ann K.S. Lambton en Bernard Lewis, red., *The Cambridge History of Islam*. Vol. 1: *The Central Islamic Lands* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), pp. 64-65.
- 11) Fred M. Donner, 'The Formation of the Islamic State', *Journal of the American Oriental Society* 106(2), 1986: 283-296.
- 12) Zie bijvoorbeeld Douglass C. North, Barry R. Weingast en John Wallis, *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History* (New York: Cambridge University Press, 2009), die geneigd zijn om de staat te zien als een probleem van collectief optreden bij een groep relatief gelijke oligarchen.
- 13) Een van de praktische gevolgen hiervan was dat monarchen dikwijls intervieneerden om de roofzuchtige belastingen te *verlagen* die door plaatselijke elites aan hun afhankelijke bevolking werden opgelegd. Hodgson (1961), pp. 281-282; Donner (1986), pp. 290-291.
- 14) Zie Bernard Lewis, 'Politics and War', in Joseph Schacht, red., *The Legacy of Islam*. Tweede druk (Oxford; Oxford University Press, 1979), pp. 164-165.
- 15) Holt e.a. (1970), p. 72.
- 16) Donner (1981), p. 258.
- 17) Donner (1981), p. 263.
- 18) Voor algemene achtergrondinformatie, zie David Ayalon, *Islam and the Abode of War: Military Slaves and Islamic Adversaries* (Brookfield, Vermont: Variorum, 1994).
- 19) Over de opkomst van de Abbasiden, zie Hugh N. Kennedy, *When Baghdad Ruled the Muslim World: The Rise and Fall of Islam's Greatest Dynasty* (Cambridge, Massachusetts: Da Capo Press, 2006); tevens Hodgson (1961), p. 284.
- 20) Hodgson (1961), p. 286.
- 21) Geciteerd in David Ayalon, *Islam and the Abode of War: Military Slaves and Islamic Adversaries* (Hampshire: Aldershot, 1994), p. 2.
- 22) David Ayalon, *Outsiders in the Lands of Islam: Mamluks, Mongols, and Eunuchs* (Londen: Variorum Reprints, 1988), p. 325.
- 23) Holt e.a. (1970), p. 125.
- 24) Geciteerd in Ayalon (1994), p. 25.
- 25) Ayalon (1994), p. 29; Holt e.a. (1970), pp. 125-126.
- 26) Plato, *Republic*, vert. Allan Bloom (New York: Basic Books, 1968). 464c-d

Hoofdstuk 14

- 1) Geciteerd in Bernard Lewis, red. en vert., *Islam from the Prophet Muhammad to the Capture of Constantinople. I: Politics and War* (New York: Oxford University Press, 1987), pp. 97-98. De *Muqadimmah* is technisch gezien slechts een inleiding tot een groter werk dat tegenwoordig veel minder wordt gelezen.
- 2) David Ayalon, *Outsiders in the Lands of Islam: Mamluks, Mongols, and Eunuchs* (Londen: Variorum Reprints, 1988), p. 328.
- 3) Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War: 1260-1281* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), pp. 215-216.
- 4) Amitai-Preiss (1995), p. 228.
- 5) Zie Linda S. Northrup, 'The Bahri Mamluk Sultanate, 1250-1390', in Carl F. Petry, red., *The Cambridge History of Egypt. Vol. 1: Islamic Egypt, 640-1517* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).
- 6) R. Stephen Humphreys, 'The Emergence of the Mamluk Army', *Studia Islamica* 45, 1977: 67-99.
- 7) Peter M. Holt, 'The Position and Power of the Mamluk Sultan', *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 38(2), 1975: 237-249; Northrup in Petry, red. (1998), p. 263.
- 8) Ayalon (1988), p. 328.
- 9) Ayalon (1988), p. 69.
- 10) Ayalon (1988), p. 72.
- 11) Ayalon (1988), p. 328; Northrup in Petry, red. (1998), pp. 256-257, zegt dat het eengeneratieprincipe nooit ergens expliciet is vastgesteld.
- 12) Amalia Levanoni, 'The Mamluk Conception of the Sultanate', *International Journal of Middle East Studies* 26(3), 1994: 373-392.
- 13) Zie Francis Fukuyama, *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 2004), hoofdstuk 2.
- 14) Jean-Claude Garcin, 'The Regime of the Circassian Mamluks', in Petry, red. (1998), p. 292.
- 15) In een hedendaagse versie van dit probleem adviseert de Wereldbank ontwikkelingslanden om de beleidsmaker te scheiden van de dienstverlener. De laatste wordt louter een instrument en kan door de eerste gestraft worden voor wanprestatie. Zie Wereldbank, *World Development Report 2004: Making Services Work for Poor People* (Washington, DC: Wereldbank, 2004), pp. 46-61
- 16) Northrup in Petry, red. (1998), p. 257.
- 17) Northrup in Petry, red. (1998), pp. 258-259.
- 18) Northrup in Petry, red. (1998), pp. 261-262.
- 19) Garcin in Petry, red. (1998), p. 290.
- 20) Carl F. Petry, 'The Military Institution and Innovation in the Late Mamluk Period', in Petry, red. (1998), p. 468.

- 21) Petry in Petry, red. (1998), pp. 470-473.
- 22) Tilly, 'War Making and State Making as Organized Crime', in Theda Skocpol, Dietrich Rueschemeyer en Peter B. Evans, red., *Bringing the State Back In* (Cambridge, Massachusetts: Cambridge University Press, 1985).
- 23) Peter B. Evans, 'Predatory, Developmental, and Other Apparatuses: A Comparative Analysis of the Third World State', *Sociological Forum* 4(4), 1989: 561-582.
- 24) Zie Petry in Petry, red. (1998), p. 478.
- 25) David Ayalon, *Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom: A Challenge to a Medieval Society* (Londen: Vallentine, 1956), p. 98.
- 26) Petry in Petry, red. (1998), pp. 479-480; Ayalon (1956), pp. 101-105.

30

Hoofdstuk 15

- 1) Niccolò Machiavelli, *The Prince*, vert. Harvey C. Mansfield (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1985), pp. 17-18. De Nederlandse vertaling van het citaat is ontleend aan Machiavelli, *De heerser*, vert. Frans van Dooren (Athenaeum – Polak & Van Genneep, Amsterdam 1982), p. 75-76.
- 2) Over de vroege Ottomaanse geschiedenis, zie Halil Inalcik, *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600* (New Rochelle, New York: Orpheus Publishing Co., 1989), pp. 5-8.
- 3) Inalcik (1989), p. 107; I. Metin Kunt, *The Sultan's Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650* (New York: Columbia University Press, 1983), pp. 9-13. Een parallele instelling was de Russische *kormlenia* of 'voeding'.
- 4) Kunt (1983), pp. 14-15.
- 5) Karen Barkey, *Bandits and Bureaucrats: Ottoman Route to State Centralization* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1994), p. 36.
- 6) Kunt (1983), p. 24.
- 7) Barkey (1994), p. 36.
- 8) Inalcik (1989), p. 109.
- 9) Inalcik (1989), pp. 114-115.
- 10) William H. McNeill, *Europe's Steppe Frontier, 1500-1800* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1964), pp. 38-40.
- 11) Albert H. Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent* (New York: AMS Press, 1978), pp. 66-70.
- 12) Kunt (1983), pp. 31-32.
- 13) Norman Itzkowitz, *Ottoman Empire and Islamic Tradition* (New York: Knopf, 1972), pp. 58-59.
- 14) Inalcik (1989), p. 65.
- 15) Barkey (1994), p. 28.
- 16) Bijvoorbeeld de *Kutadgu Bilig*, in 1069 geschreven voor de Turkse vorst

- van de Karachaniden, die zei: 'Het gezag over de staat vereist een groot leger. De instandhouding van de troepen vereist grote rijkdom. Om deze rijkdom te verwerven moet het volk welvarend zijn. Wil het volk welvarend zijn, dan moeten de wetten rechtvaardig zijn. Als om het even welke van deze zaken wordt verwaarloosd, zal de staat ineenstorten.' Geciteerd in Inalcik (1989), p. 66.
- 17) Itzkowitz (1972), p. 88.
- 18) De historicus William McNeill suggereert een andere reden waarom Ottomaanse boeren relatief licht werden belast in de begintijd van het rijk: de heersende elite was zelf, door middel van het devshirme-systeem, gerekruteerd uit verarmde plattelandsgemeenschappen op de Balkan en elders; de soldaten-bestuurders begrepen de ontberingen van het boerenleven en hadden begrip voor de reaya. Hij wijst er echter op dat de relatief lichte last op de boerenstand in de kerngebieden van het rijk alleen kon worden gedragen door voortdurende roof aan de grenzen van het rijk. De sipahi-cavaleristen die het merendeel van het leger vormden onderhielden zichzelf door middel van hun timars; er was een heel beperkte monetaire belastinggrondslag om uitbreidingen van het leger te financieren. Vandaar dat grotere strijdkrachten de verovering van nieuwe gebieden vereisten om nieuwe timars te creëren. Zoals we zullen zien, raakte het systeem in verval toen het rijk de grenzen van zijn expansie bereikte en gedwongen was om de belastingtarieven in zijn kerngebieden te verhogen. Zie McNeill (1964), p. 32.
- 19) Inalcik, *The Ottoman Empire* (1989), p. 59.
- 20) Inalcik (1989), p. 60.
- 21) Max Weber kenmerkte het Ottomaanse systeem als patrimoniaal; moderne politicologen gebruiken zelfs een van Webers termen, 'sultanisme', om een slecht geïnstitutionaliseerd systeem te beschrijven. De reden daarvoor was dat het Ottomaanse systeem op de hoogste niveaus slechts losjes aan regels was gebonden en daarom nog steeds patrimoniaal was. Het opvolgingssysteem dat uitnodigde tot een algemene strijd tussen de participanten van het systeem was hiervan slechts een voorbeeld. Evenals in Perzië, Rome, China en andere rijken waren leden van de familie van de vorst en hovelingen in het paleis dikwijls veel kwetsbaarder voor bestuursmatige willekeur, omdat zij potentiële deelnemers waren aan een nulsomstrijd om de macht. Sultans konden hun zoons en andere familieleden aanstellen op hoge functies als gouverneurs of militaire bevelhebbers, wat ze ook deden. Dat bepaalde individuen opklommen tot de positie van vizier of grootvizier was een kwestie van patronagenetwerken en persoonlijke invloed. Politieke macht en particuliere fortuinen waren afhankelijk van persoonlijke banden met het hof en de sultan. Zie Max Weber, *Economy and Society* (Berkeley, Californië: University of California Press, 1978), pp. 1025-26 ; tevens Barkey (1994), pp. 30-32.

- 22) Itzkowitz (1972), p. 59.
- 23) McNeill (1964), p. 42.
- 24) Jack A. Goldstone, *Revolution and Rebellion in the Early Modern World* (Berkeley, Californië: University of California Press, 1991), pp. 355-362; Barkey (1994), pp. 51-52. Zie ook Ömer Lütfi Barkan en Justin McCarthy, 'The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Middle East', *International Journal of Middle East Studies* 6(1), 1975: 3-28.
- 25) Itzkowitz (1972), pp. 89-90; Goldstone (1991), pp. 363-364.
- 26) Itzkowitz (1972), pp. 92-93.
- 27) Goldstone (1972), pp. 365-366.
- 32) 28) McNeill (1964), pp. 60-61; Itzkowitz (1972), p. 91.
- 29) Er waren vele symptomen van de ineenstorting van het Ottomaanse systeem. Aan het eind van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw viel het platteland uiteen in een reeks opstanden van bandietenlegers. Vele daarvan bestonden uit gedemobiliseerde sekban-eenheden, voormalige boeren die militaire vaardigheden hadden geleerd maar geen werk konden vinden toen ze naar hun dorp terugkeerden. Sommige van de bandietenlegers werden wel twintigduizend man sterk, en in het eerste decennium van de zeventiende eeuw verloor het centrale gezag de macht over haar eigen grondgebied in Centraal-Anatolië. Dit verschijnsel is het onderwerp van Barkey (1994). Zie ook Itzkowitz (1972), pp. 92-93.
- 30) Itzkowitz (1972), pp. 91-92.
- 31) McNeill (1964), pp. 133-134.

Hoofdstuk 16

- 1) John Hajnal, 'European Marriage Patterns in Perspective', in David V. Glass en D.E.C. Eversley, red., *Population in History: Essays in Historical Demography* (Chicago, Illinois: Aldine Publishing Company, 1965).
- 2) Henry Maine, *Lectures on the Early History of Institutions* (Londen: J. Murray, 1875); *Early Law and Custom: Chiefly Selected from Lectures Delivered at Oxford* (Delhi: B.R. Publishing Corporation, 1985).
- 3) Frederic W. Maitland en Frederick Pollock, *The History of English Law Before the Time of Edward I* (Cambridge: Cambridge University Press, 1923).
- 4) Voor een overzicht van deze literatuur, zie de inleiding van Lawrence Krader bij Lawrence Krader en Paul Vinogradoff, *Anthropology and Early Law: Selected from the Writings of Paul Vinogradoff* (New York: Basic Books, 1966).
- 5) Dit concept wordt geïntroduceerd in hoofdstuk 5 van Maines *Ancient Law: Its Connection with the Early History of Society and Its Relation to Modern Ideas* (Boston, Massachusetts: Beacon Press, 1963).
- 6) Zie bijvoorbeeld Peter Laslett en Richard Wall, red., *Household and Family*

- in Past Time* (Cambridge: Cambridge University Press, 1972); en *Family Forms in Historic Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983).
- 7) Alan MacFarlane, *The Origins of English Individualism* (Oxford: Basil Blackwell, 1978), p. 83.
 - 8) MacFarlane (1978), p. 95.
 - 9) MacFarlane (1978), p. 125.
 - 10) MacFarlane (1978), pp. 131-133.
 - 11) MacFarlane (1978), p. 142.
 - 12) MacFarlane (1978), p. 142.
 - 13) Marc Bloch, *Feudal Society* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1968), pp. 125-127, 131-132
 - 14) Bloch (1968), pp. 138-139.
 - 15) Over de effecten van het eind van de handel, zie Henri Pirenne, *Medieval Cities: Their Origins and the Revival of Trade* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1969), pp. 3-25.
 - 16) Bloch (1968), p. 142.
 - 17) Bloch (1968), p. 148.
 - 18) MacFarlane beweert niet te verklaren waarom het individualisme zich in Engeland zo vroeg ontwikkelde. Bloch suggereert dat het verval van de verwantschap verband hield met de toenemende handel die in de elfde eeuw op gang kwam. Het is niet duidelijk waarom dat laatste zo zou moeten zijn, omdat er geen duidelijke correlatie was tussen toe- en afnemende handel en de stabiliteit van lineages in andere delen van de wereld, zoals China of het Midden-Oosten.
 - 19) Jack Goody, *The Development of the Family and Marriage in Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983). Zie ook Goody, *The European Family: An Historico-Anthropological Essay* (Oxford: Oxford University Press, 2000).
 - 20) Goody (1983), p. 39.
 - 21) Goody (1983), p. 95.
 - 22) Goody (1983), p. 43.
 - 23) Goody (1983), p. 105.
 - 24) Jenö Szücs, 'Three Historical Regions of Europe: An Outline', in John Keane, red., *Civil Society and the State: New European Perspectives* (Londen: Verso, 1988), p. 302. Ik ben Gordon Bajnai dankbaar voor deze verwijzing.

Hoofdstuk 17

- 1) Voor een bespreking van betekenissen van de rechtsorde, zie Judith N. Shklar, 'Political Theory and the Rule of Law', in Stanley Hoffmann, red., *Political Thought and Political Thinkers* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1988).

- 34
- 2) William Blackstone betoogt dat er één enkele natuurwet is, die door middel van de rede ontdekt kan worden en ‘over de hele aardbol in alle landen en te allen tijde bindend is; menselijke wetten hebben geen geldigheid als zij hiertegenin gaan’. Vervolgens betoogt hij dat religieuze wetten slechts een andere vorm van de universele natuurwet zijn, en dat ‘het goddelijk recht een oneindig grotere rechtsgeldigheid heeft dan dat morele systeem, dat geformuleerd is door ethische schrijvers en het natuurrecht wordt genoemd’. Zie William Blackstone, *Commentaries on the Laws of England* (Philadelphia: Birch and Small, 1803), pp. 41-42.
 - 3) Zie bijvoorbeeld Krishna Kumar, *Postconflict Elections, Democratization, and International Assistance* (Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publications, 1998).
 - 4) Voor een overzicht van deze literatuur, zie Stephan Haggard, Andrew MacIntyre en Lydia Tiede, ‘The Rule of Law and Economic Development’, *Annual Review of Political Science* 11, 2008: 205-234. Zie ook Stephen Knack en Philip Keefer, ‘Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Measures’, *Economics and Politics* 7, 1995: 207-227; Philip Keefer, *A Review of the Political Economy of Governance: From Property Rights to Voice* (Washington, DC: World Bank Institute, discussiestuk 3315, 2004); Daniel Kaufmann, Aart Kraay en Massimo Mastruzzi, *Governance Matters IV: Governance Indicators for 1996-2004* (Washington, DC: World Bank Institute, 2005).
 - 5) Yoram Barzel, *Economic Analysis of Property Rights* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989).
 - 6) Barry Weingast, ‘The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development’, *Journal of Law, Economics, and Organization* 11 (1995): 1-31.
 - 7) Het gebruik van de term ‘goed genoeg’ in verband met eigendomsrechten is geïnspireerd door Merilee S. Grindle, ‘Good Enough Governance: Poverty Reduction and Reform in Developing Countries’, *Governance* 17(4), 2004: 525-548.
 - 8) Franz Schurmann, ‘Traditional Property Concepts in China’, *Far Eastern Quarterly* 15(4), 1956: 507-516.
 - 9) Douglass North betoogt dat technologische vernieuwing zich niet zal voordoen zonder eigendomsrechten die een particulier resultaat uit vernieuwing mogelijk maken dat zo dicht bij het sociale resultaat ligt. Zie bijvoorbeeld Douglass C. North, *Structure and Change in Economic History* (New York: Norton, 1981), pp. 159-160. Hoewel dit waar kan zijn voor technologie waarbij wetenschappelijke kennis in specifieke producten wordt vastgelegd, heeft veel wetenschappelijk onderzoek dat tot technologische vooruitgang leidt het karakter van een publieke voorziening die gesteund moet worden door openbare instellingen. Het zou ook zo kunnen zijn dat eigendomsrechten als het gaat om land of vee heel andere effecten hebben dan intellectuele eigendomsrechten (patenten, merkrecht, enzovoort).

- 10) Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, vert. Mansfield en Winthrop (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 2000), Vol. 11, deel 3, hoofdstuk 1, p. 537.
- 11) Voor een overzicht van huidige programma's ter bevordering van de rechtsorde, zie Thomas Carothers, *Promoting the Rule of Law Abroad: In Search of Knowledge* (Washington, DC: Carnegie Endowment, 2006).
- 12) Friedrich A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, Vol. 1 (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1976), p. 72.
- 13) Deze redenering was de grondslag voor de aanval van Hayek en Ludwig von Mises op de socialistische centrale planning in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw. Zie Friedrich A. Hayek, 'The Use of Knowledge in Society', *American Economic Review* 35(4), 1945: 519-530. Zie ook *Fatal Conceit: The Errors of Socialism* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1988).
- 14) Hayek (1976), pp. 72-74.
- 15) Hayek (1976), p. 85.
- 16) Zie bijvoorbeeld Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes, Andrei Shleifer en Robert W. Vishny, 'Legal Determinants of External Finance', *Journal of Political Economy* 52, 1997: 1131-1150; en Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes, Andrei Shleifer en Robert W. Vishny, 'Law and Finance', *Journal of Political Economy* 106(6), 1998: 1113-1155. Deze literatuur heeft veel discussie doen ontbranden. Het staat niet vast dat gewoonterechtstelsels duidelijke economische groeivoordelen hebben ten opzichte van op het burgerlijk recht gebaseerde stelsels. Hoewel Hayek zelf de voorkeur gaf aan het gewoonterecht, merkte hij op dat de Codex Justinianus waarop de burgerlijke rechtstelsels gebaseerd waren zelf het product was van een geleidelijke accumulatie van beslissingen van Romeinse juristen. Uiteindelijk is het makkelijk om de verschillen tussen deze stelsels te overdrijven. Zie Hayek (1978), p. 83.
- 17) J.G.A. Pocock, 'Burke and the Ancient Constitution – A Problem in the History of Ideas', *Historical Journal* 3(2), 1960: 125-143.
- 18) Robert C. Ellickson, *Order without Law: How Neighbors Settle Disputes* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1991).
- 19) Voor een kritiek op Hayek, zie Shklar in Hoffmann (1988).
- 20) Voor achtergrondinformatie, zie Richard E. Messick, 'The Origins and Development of Courts', *Judicature* 85(4), 2002: 175-181. Sommigen definiëren het recht als regels die door derden gehandhaafd kunnen worden. In dat geval bestaat het recht in een tribale samenleving niet als zodanig. Wij zullen het niettemin over tribaal recht blijven hebben.
- 21) Harold J. Berman, *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1983), p. 54.
- 22) Berman (1983), p. 56.

- 23) Geciteerd in Marc Bloch, *Feudal Society* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1968), p. 113.
- 24) Frederic W. Maitland en Frederick Pollock, *The History of English Law Before the Time of Edward I, Vol. 1* (Cambridge: Cambridge University Press, 1923), p. 184.
- 25) Joseph R. Strayer, *On the Medieval Origins of the Modern State* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1970), pp. 29-30; Martin M. Shapiro, *Courts: A Comparative and Political Analysis* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1981), p. 74.
- 26) Paul Brand, 'The Formation of the English Legal System, 1150-1400', in Antonio Padoa-Schioppa, *Legislation and Justice* (New York: Clarendon Press, 1997), p. 107.
- 27) Brand in Padoa-Schioppa (1997), p. 108.
- 28) Zie over dit punt Arthur T. von Mehren, *The Civil Law System: Cases and Materials for the Comparative Study of Law* (Boston, Massachusetts: Little, Brown, 1957), pp. 7-11.
- 29) Strayer (1970), pp. 26-31.
- 30) Brand in Padoa-Schioppa (1997), p. 104.
- 31) Henry Maine, 'France and England', in *Early Law and Custom: Chiefly Selected From Lectures Delivered at Oxford* (Delhi: B.R. Publishing Corporation, 1985), pp. 296-328. In feite was de Franse staat in de achttiende eeuw steeds meer de juridische claims van boeren tegen plaatselijke heren gaan steunen, waardoor zelfs dit aristocratische privilege afbrokkelde. Zoals Tocqueville suggereert leidde dit tot navenant toenemende verwachtingen bij de boeren, waardoor hun woede vanwege de blijvende ongelijkheden toenam. Zie Hilton Root, *Peasants and King in Burgundy: Agrarian Foundations of French Absolutism* (Berkeley, Californië: University of California Press, 1987), pp. 20-21.
- 32) Zie Tom R. Tyler, *Why People Obey the Law* (New Haven, Connecticut: Yale University Press, 1990).
- 33) Maitland and Pollock (1923), p. 182.
- 34) Martin Shapiro betoogt dat de Engelse rechterlijke onafhankelijkheid altijd is overdreven, en dat dit bij de Engelsen altijd werd gecompenseerd door een geloof in de verenigde soevereiniteit van de koning in het parlement. Zie Shapiro (1981), pp. 65-67.

Hoofdstuk 18

- 1) Norman F. Cantor, *The Civilization of the Middle Ages: A Completely Revised and Expanded Edition* (New York: HarperCollins, 1993), pp. 86-87.
- 2) Harold J. Berman, *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1983), p. 91.

- 3) Berman (1983), p. 88.
- 4) Reeds aan het eind van de negende eeuw begonnen Frankische geestelijken te betogen dat de christelijke verwantschap gebaseerd was op een gedelegeerd recht om te heersen als 'plaatsvervanger van God'. Ze probeerden het koningschap los te maken van het religieuze gezag dat het had genoten onder vorsten als Karel de Grote, en de religieuze legitimiteit tot de Kerk alleen te beperken. De politieke bemoeienissen van priesters en bisschoppen hadden een erg corrumperende invloed, en leidden tot een reeks hervormingsbewegingen in de tiende en elfde eeuw. De eerste daarvan was de cluniacenser beweging, genoemd naar de abdij van Cluny in Frankrijk, die voor het eerst gelijkgestemde kloosters in heel Europa verenigde tot één enkele, hiërarchische orde. De beweging van Cluny propageerde het idee van de godsvrede, die christenen geweldpleging of oorlogvoering verbood tegen geestelijken, pelgrims, joden, vrouwen of boeren. Wilfred L. Warren, *The Governance of Norman and Angevin England, 1086-1272* (Stanford, Californië: Stanford University Press, 1987), pp. 15-16.
- 5) Voor achtergrondinformatie, zie Cantor (1993), pp. 249-265.
- 6) Dit geval werd niet alleen door de cluniacenser beweging geëtaleerd, maar ook in werken als *Drie boeken tegen de simonisten* van Humbert van Moyenmoutier, dat in 1058 werd gepubliceerd voordat Gregorius paus werd en waarin het kopen en verkopen van ambten werd veroordeeld. James R. Sweeney, 'Review of Harold Berman, Law and Revolution', *Journal of Law and Religion* 2(1), 1984: 197-205, p. 201.
- 7) Berman (1983), pp. 89-90.
- 8) Hiervoor was een precedent in paus Gelasius' excommunicatie van de patriarch van Constantinopel omdat die te dienstig was aan de keizer. Zie Cantor (1983), p. 86.
- 9) Joseph R. Strayer, *On the Medieval Origins of the Modern State* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1970), pp. 21-22.
- 10) Harold J. Berman, *Faith and Order: The Reconciliation of Law and Religion* (Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1993), p. 40.
- 11) Het Romeinse recht was sinds de tijd van de late republiek ontwikkeld door een klasse van mannen die bekendstonden als 'jurisconsulten'. Dit waren professionele rechtsdeskundigen en de voorlopers van moderne rechters. Hoewel de Codex in het Byzantijnse Rijk werd gebruikt, was een betrouwbare tekst in het merendeel van West-Europa al vele eeuwen eerder verloren gegaan. Cantor (1993), pp. 125-126.
- 12) Mary Ann Glendon, Michael W. Gordon en Paolo G. Carozza, *Comparative Legal Traditions* (St. Paul, Minnesota: West Publishing Group, 1999), p. 19. Wat de Codex bereikte, was dat het enorme corpus van het vroegere Romeinse recht werd afgeslankt en consequent werd gemaakt. Zie Martin M. Shapiro, *Courts: A Comparative and Political Analysis* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1981), pp. 128-130.

- 13) De universiteit betekende een nieuwe onderwijsvorm, waarbij relatief rijke studenten hun leraren onderhielden door middel van collegegeld. Ze hadden een zekere invloed op de leermethoden en de onderwerpen, waar latere generaties studenten die ontevreden waren over hun leraren jaloers op zouden zijn geweest. Berman (1983), pp. 123-127.
- 14) Strayer (1970), pp. 25-26; Glendon e.a. (1999), p. 25.
- 15) Shapiro (1981), p. 131.
- 16) Glendon e.a. (1999), p. 24.
- 17) Glendon e.a. (1999), pp. 22-23
- 18) Harold J. Berman, 'Religious Foundations of Law in the West: An Historical Perspective', *Journal of Law and Religion* 1(1), 1983: 3-43, p. 9.
- 38 19) Udo Wolter, 'The *officium* in Medieval Ecclesiastical Law as a Prototype of Modern Administration', Antonio Padoa-Schioppa, red., *Legislation and Justice* (Oxford, New York: Clarendon Press, 1997), p. 31.
- 20) Strayer (1970), p. 34.
- 21) Zie Harold Berman, 'Some False Premises of Max Weber's Sociology of Law', in Berman (1993), pp. 244-250.
- 22) Thomas Ertman, *Birth of the Leviathan: Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (New York: Cambridge University Press, 1997), pp. 53-54.
- 23) Strayer (1970), pp. 42-43.
- 24) David Harris Sacks, 'The Paradox of Taxation', in Philip T. Hoffman en Kathryn Norberg, red., *Fiscal Crises, Liberty, and Representative Government* (Stanford, Californië: Stanford University Press, 1994), p. 15.
- 25) Strayer (1970), p. 46.
- 26) In zijn debatten met Stephen Douglas betoogde Lincoln dat de Amerikaanse grondwet gebaseerd was op het principe van gelijkheid zoals geformuleerd in de Onafhankelijkheidsverklaring, die zelfs naar behoren tot stand gekomen democratische meerderheden inperkte wat betreft hun vermogen om sommigen tot slaven van anderen te maken. Douglas daarentegen betoogde dat er geen principe hoger ging dan de democratie om over zulke kwesties te beslissen. Zie Harry V. Jaffa, *Crisis of the House Divided: An Interpretation of the Lincoln-Douglas Debates* (Seattle: University of Washington Press, 1959).
- 27) In moderne grondwetten wordt verwezen naar algemene principes zoals natuurlijke of menselijke rechten, maar ze moeten ook democratisch geratificeerd worden, en er wordt geen uitsluitel gegeven over hoe die twee met elkaar verzoend moeten worden als ze met elkaar botsen.
- 28) Zie Thomas Ginsburg, 'Introduction: The Decline and Fall of Parliamentary Sovereignty', in Ginsburg, red., *Judicial Review in New Democracies: Constitutional Courts in Asian Cases* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).
- 29) Zo werd het christendom door middel van verovering en geweld opgelegd

aan de inheemse bevolkingsgroepen op het westelijk halfmond. Het moderne katholicisme in landen met grote inheemse populaties zoals Mexico en Peru is een syncretische mengeling van christelijke en heidense praktijken, zoals de viering van de Dag der Doden. Toch is het niet ten onrechte om ze te beschouwen als historisch katholieke landen.

Hoofdstuk 19

- 1) John W. Head, 'Codes, Cultures, Chaos, and Champions: Common Features of Legal Codification Experiences in China, Europe, and North America', *Duke Journal of Comparative and International Law* 13(1), 2003: 1-38. Zie ook Martin M. Shapiro, *Courts: A Comparative and Political Analysis* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1981), pp. 169-181.
- 2) Voor achtergrondinformatie, zie J. Duncan M. Derrett, *Religion, Law, and the State in India* (Londen: Faber, 1968), hoofdstuk 3-4.
- 3) Zie Richard W. Lariviere, 'Justices and Panditas: Some Ironies in Contemporary Readings of the Hindu Legal Past', *Journal of Asian Studies* 48(4), 1989: 757-769.
- 4) J. Duncan M. Derrett, *History of Indian Law (Dharmasastra)* (Leiden: E.J. Brill, 1973).
- 5) Lariviere (1989), pp. 763-764.
- 6) Alfred Stepan en Graeme Robertson merken op dat de echte achterstand wat betreft de liberale democratie meer aan de Arabische wereld ligt dan aan de islamitische wereld in het algemeen. Zie Alfred C. Stepan en Graeme B. Robertson, 'An "Arab" More Than a "Muslim" Democracy Gap', *Journal of Democracy* 14(3), 2003: 30-44.
- 7) Bernard Lewis, 'Politics and War', in Joseph Schacht, *The Legacy of Islam*. Tweede druk (Oxford: Oxford University Press, 1979), pp. 165-166.
- 8) Lewis in Schacht (1979), p. 168.
- 9) Noah Feldman, *The Fall and Rise of the Islamic State* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2008), pp. 37-38.
- 10) De grenzen van het gezag van de kalief werden telkens duidelijk als een kalief zich te veel met de politiek probeerde te bemoeien. Het Bahri Mamelukken-sultanaat had de Abbasidische kalief van Bagdad naar Caïro overgeplaatst, waar hij een relatief onbeduidende rol speelde bij het legitimeren van Mamelukken-sultans. In de vijftiende eeuw raakte de kalief al-Mutawakkil 111 betrokken bij anti-Circassische intriges, waarvoor hij werd afgezet en pas later weer in zijn ambt werd hersteld. Zijn zoon al-Mustain werd door de emirs voor hun eigen doeleinden gebruikt, maar vervolgens afgezet als kalief, evenals een andere opvolger, al-Qaim, die deelnam aan een coup poging. Jean-Claude Garcin, 'The Regime of the Circassian Mamluks', in Carl F. Petry, red., *The Cambridge History of Egypt. Vol. 1* Isla-

mic Egypt, 640-1517 (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

- 11) Halil Inalcik, *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600* (New Rochelle, New York: Orpheus Publishing Company, 1989), p. 70.
- 12) Wael B. Hallaq, *The Origins and Evolution of Islamic Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), pp. 75-80. Max Weber verklaarde dat de kadi op de markt zat en volstrekt subjectieve vonnissen velde, zonder enige verwijzing naar officiële regels of normen. Zij waren voor hem het archetypische van fundamentele irrationaliteit in zijn classificatie van rechtsstelsels. Feitelijk opereerden de kadi's op basis van jurisprudentie en precedenten op een manier die leek op die van Europese rechters. Het probleem was dat het islamitisch recht niet eenzelfde soort synthese en systematisering had ondergaan als het canonieke en het wereldlijk recht in Europa na de gregoriaanse hervorming. De onnauwkeurigheid van het onderliggende recht droeg in hoge mate bij aan de discretionaire macht van de individuele rechter. Zie Inalcik (1989), p. 75; en Max Rheinstein, 'Introduction', in Max Weber, *Max Weber on Law in Economy and Society* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1954), p. XLVIII.
- 13) Albert H. Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent* (New York: AMS Press, 1978), pp. 36-37.
- 14) Feldman (2008), pp. 50-52. Tot op de dag van vandaag heeft de regering van de Turkse republiek het islamitische religieuze establishment goed onder de duim.
- 15) De term *binding constraint* (hier vertaald als 'doorslaggevende beperking') is ontleend aan Dani Rodrik, Ricardo Hausmann en Andres Velasco, 'Growth Diagnostics', in Narcís Serra en Joseph E. Stiglitz, red., *The Washington Consensus Reconsidered* (Oxford: Oxford University Press, 2008). Afgezien van gebrekkige eigendomsrechten waren er vele andere beperkingen voor de opkomst van duurzame economische groei in de islamitische wereld. Misschien was de belangrijkste een toenemende intellectuele onwil om publieke discussies aan te gaan over het sociale systeem zelf, toen dat door het Westen voorbij werd gestreefd, met name na het conflict met de Safaviden aan het eind van zeventiende eeuw. Voor een overzicht van de theorieën over de relatie tussen de islam en economische achterstand, zie Timur Kuran, *Islam and Mammon, The Economic Predicaments of Islamism* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2004), pp. 128-147.
- 16) Inalcik (1989), p. 75.
- 17) Timur Kuran, 'The Provision of Public Goods under Islamic Law: Origins, Impact and Limitations of the Waqf System', *Law and Society* 35, 2001: 841-897.
- 18) Derrett (1973), pp. 2-3.
- 19) Head (2003), pp. 758-760.
- 20) Muhammad Qasim Zaman, *The Ulama in Contemporary Islam: Custodians*

- of *Change* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2002), pp. 21-31.
- 21) Feldman (2008), pp. 62-68.
 - 22) Feldman (2008), pp. 111-117.
 - 23) Shaul Bakhash, *Reign of the Ayatollahs: Iran and the Islamic Revolution* (New York: Basic Books, 1984).

Hoofdstuk 20

- 1) Denis Twitchett, red., *The Cambridge History of China, Vol. 3: Sui and T'ang China*, 589-906, deel 1 (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), pp. 57-58, 150-151.
- 2) Twitchett, red. (1979), pp. 86-87.
- 3) Voor intellectuele ontwikkelingen tijdens de Song-dynastie, zie James T.C. Liu, *China Turning Inward: Intellectual-Political Changes in the Early Twelfth Century* (Cambridge, Massachusetts: Harvard Council on East Asian Studies, 1988).
- 4) Voor een overzicht, zie Anatoly M. Khazanov, *Nomads and the Outside World, Second Edition* (Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1994).
- 5) Frederick W. Mote, *Imperial China 900-1800* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1999), hoofdstuk 2-12, 17-19.
- 6) Richard L. Davis, *Wind Against the Mountain: The Crisis of Politics and Culture in Thirteenth-Century China* (Cambridge, Massachusetts: Harvard Council on East Asian Studies, 1996), p. 4.
- 7) Angus Maddison, *Chinese Economic Performance in the Long Run, 960-2030 AD*. Tweede herziene en bijgewerkte druk (Parijs: OECD Development Center, 2007), p. 24. Volgens Kent Deng zijn de cijfers 43 miljoen in 1006 en 77 miljoen in 1330. Kent G. Deng, 'Unveiling China's True Population Statistics for the Pre-Modern Era with Official Census Data', *Population Review* 43(2), 2004: 32-69.
- 8) Naito Torajiro, 'Gaikatsuteki To-So jidai kan', *Rekishi to chiri* 9(5), 1922: 1-12. Joshua A. Fogel, *Politics and Sinology: The Case of Naito Konan (1866-1934)* (Cambridge, Massachusetts: Council on East Asian Studies, 1984). Ik ben professor Demin Tao van de Kansai Universiteit dankbaar voor achtergrondinformatie over Naito.
- 9) Hisayuki Miyakawa, 'An outline of the Naito Hypothesis and Its Effects on Japanese Studies of China', *Far Eastern Quarterly* 14(4), 1955: 533-552.
- 10) Zie bijvoorbeeld Robert M. Hartwell, 'Demographic, Political, and Social Transformations of China, 750-1550', *Harvard Journal of Asiatic Studies* 42(2), 1982: 365-442; en Patricia B. Ebrey en James L. Watson, *Kinship Organization in Late Imperial China 1000-1940* (Berkeley, Californië: Uni-

versity of California Press, 1986). Naito is een omstreden figuur in de Chinese geschiedschrijving vanwege het feit dat hij met de Japanse bezetting van China werd geassocieerd. Zie Fogel (1984), pp. xvii-xviii.

- 11) De beschrijving van keizerin Wu die hier wordt gegeven is ontleend aan Twitchett, red. (1979), hoofdstuk 5 en 6.
- 12) Denis Twitchett en Frederick W. Mote, red., *The Cambridge History of China, Vol. 8: The Ming Dynasty, 1368-1644*, deel 2 (Cambridge: Cambridge University Press, 1978), p. 18.
- 13) Er waren uiteraard waarzeggers, astrologen en orakellezers die in de sterren of andere natuurverschijnselen gunstige of ongunstige tekens zagen. De grote dynastieke worstelingen gingen altijd gepaard met goede of slechte voortekens, zoals een profetie tijdens de Sui dat er door iemand met de familienaam Li een nieuwe dynastie zou worden gesticht. De orakels konden zelf ook gemanipuleerd worden door politieke rivalen, zoals de witte steen die in een rivier werd gevonden en naar men zei de opkomst van keizerin Wu voorspelde (zie Twitchett, red. (1979), p. 302). Tijdens de Sui- en de Tang-dynastie werden er machtige boeddhistische en taoïstische religieuze instellingen ontwikkeld, maar zij hebben nooit een rol gespeeld die vergelijkbaar was met die van het religieuze establishment in andere werelddelen.
- 14) Zie Denis Twitchett en Michael Loewe, *The Cambridge History of China, Vol. 1: The Ch'in and Han Empires, 211 B.C.-A.D. 220* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), pp. 726-737.
- 15) Mote (1999), p. 97.
- 16) Mote (1999), p. 562.

42

Hoofdstuk 21

- 1) Mancur Olson, 'Dictatorship, Democracy, and Development', *American Political Science Review* 87(9), 1993: 567-576.
- 2) Zie bijvoorbeeld Robert Bates, *Prosperity and Violence* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2001); Bates, Avner Greif en Smita Singh, 'Organizing Violence', *Journal of Conflict Resolution* 46(5), 2002: 599-628; en Douglass C. North, John Wallis en Barry R. Weingast, *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History* (New York: Cambridge University Press, 2009).
- 3) Het andere deel van Olsons theorie, dat democratische samenlevingen lagere belastingen heffen dan autocratische samenlevingen, is ook onjuist. Zoals we in hoofdstuk 27 zullen zien ging de intrede van de parlementaire verantwoording in Engeland gepaard met een enorme stijging van de belastingen.
- 4) Geciteerd in William Theodore De Bary en Irene Bloom, red., *Sources of*

- Chinese Tradition* (New York: Columbia University Press, 1961), 1:39
- 5) Denis Twitchett en Frederick W. Mote, red., *The Cambridge History of China, Vol. 8, The Ming Dynasty, 1368-1644*, deel 2 (Cambridge: Cambridge University Press, 1978), p. 110; Ray Huang, 'Fiscal Administration During the Ming Dynasty', in Charles O. Hucker en Tilemann Grimm, red., *Chinese Government in Ming Times: Seven Studies* (New York: Columbia University Press, 1969), p. 105.
 - 6) Angus Maddison, *Chinese Economic Performance in the Long Run, 960-2030 AD*. Tweede herziene en bijgewerkte druk (Parijs: OECD Development Center, 2007), p. 24.
 - 7) Twitchett en Mote, red. (1978), p. 131.
 - 8) Huang in Hucker en Tilemann, red. (1969), p. 82.
 - 9) Twitchett en Mote, red. (1978), pp. 128-129.
 - 10) Twitchett en Mote, red. (1978), pp. 107-109.
 - 11) Ray Huang, *Taxation and Government Finance in Sixteenth-Century Ming China* (Londen: Cambridge University Press, 1974), p. 85.
 - 12) Herbert Simon, 'Theories of Decision-Making in Economics and Behavioral Science', *American Economic Review* 49, 1959: 253-283; Simon, 'A Behavioral Model of Rational Choice', *Quarterly Journal of Economics* 59, 1955: 98-118.
 - 13) De aanname dat Chinese heersers eropuit waren om 'hun inkomsten te maximaliseren' is een projectie van moderne gedragshypotheses op het verleden, die geen basis hebben in de historische feiten. Maximalisering zou een veel grotere inspanning van hun kant vereisen, en zou waarschijnlijk de kosten flink doen stijgen in de vorm van politieke oppositie, boerenopstanden, protesten van de bureaucratie enzovoort. In de latere jaren van de dynastie was er een sterke weerstand tegen de belastingen bij de welgestelde gentry in het rijkere lagere stroomgebied van de Yangtse, wat tot een enorme belastingachterstand leidde. De regering deed niet erg haar best om dit probleem recht te zetten, en kondigde zelfs een belastingverlaging aan. Huang in Hucker en Tilemann, red. (1969), pp. 107-109.
 - 14) Herbert Simon, *Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization* (New York: Free Press, 1957), pp. 180-185.
 - 15) Twitchett en Mote, red. (1978), pp. 52-53.
 - 16) Lien-Sheng Yang, 'Local Administration', in Hucker en Tilemann, red. (1969), p. 4.
 - 17) Twitchett en Mote, red. (1978), p. 21.
 - 18) Charles O. Hucker, 'Governmental Organization of the Ming Dynasty', *Harvard Journal of Asiatic Studies* 21, 1958: p. 25.
 - 19) Twitchett en Mote, red. (1978), p. 24.
 - 20) Twitchett en Mote, red. (1978), pp. 32-33.
 - 21) Twitchett en Mote, red. (1978), p. 38.

- 22) Twitchett en Mote, red. (1978), pp. 41-53.
- 23) Charles O. Hucker, 'Governmental Organization of the Ming Dynasty', *Harvard Journal of Asiatic Studies* 21, 1958: p. 28; Twitchett en Mote, red. (1978), pp. 104-105.
- 24) Voor een gedetailleerd beeld van het bewind van de Wanli-keizer, zie Ray Huang, *1587, a Year of No Significance: The Ming Dynasty in Decline* (New Haven, Connecticut: Yale University Press, 1981).
- 25) Huang in Hucker en Tilemann, red. (1969), pp. 112-116; Mote (1999), pp. 734-735.
- 26) Zie Koenraad W. Swart, *Sale of Offices in the Seventeenth Century* (Den Haag: Nijhoff, 1949), hoofdstuk over China.
- 44 27) North, Wallis en Weingast poneren drie 'drempelvoorwaarden' die de overgang faciliteren van wat zij een 'natuurlijke' orde noemen naar een 'vrij toegankelijke' (*open access*) orde: 1) civiele controle over het leger; 2) een rechtsorde voor elites; en 3) 'permanente' organisaties (wat andere sociaal wetenschappers instellingen zouden noemen). China voldeed minstens zo goed aan alle drie voorwaarden als vele vroegmoderne Europese staten die vervolgens 'vrij toegankelijke' ordes werden, voor wie mijn standpunt accepteert dat de eigendomsrechten in China 'goed genoeg' waren. Zie Douglass C. North, John Wallis en Barry R. Weingast, *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History* (New York: Cambridge University Press, 2009).
- 28) David S. Landes, *Revolution in Time: Clocks and the Making of the Modern World*. Herziene en uitgebreide editie (Cambridge, Massachusetts; Belknap Press, 2000), pp. 15-16, gebruikmakend van Joseph Needham, Ling Wang en Derek de Solla Price, *Heavenly Clockwork: The Great Astronomical Clocks of Medieval China* (Cambridge: Cambridge University Press, 1960).

Hoofdstuk 22

- 1) Voor een bespreking, zie Francis Fukuyama, 'The March of Equality', *Journal of Democracy* 11(1), 2000: 11-17.
- 2) Tocqueville gaat uitgebreid in op het effect van het veranderende intellectuele klimaat in Frankrijk aan het eind van de achttiende eeuw in Alexis de Tocqueville, *The Old Regime and the Revolution. Vol. One* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1998), boek 111, hoofdstuk 1.
- 3) Herbert Butterfield, *The Whig Interpretation of History* (Londen: G. Bell, 1931).
- 4) Otto Hintze, *The Historical Essays of Otto Hintze* (New York: Oxford University Press, 1975); Charles Tilly, *Coercion, Capital, and European States AD 990-1990* (Cambridge: Basil Blackwell, 1990). De verder uitgewerkte vorm van Tilly's stelling omvat ook de wisselwerking tussen oorlog en ka-

- pitaal als de drijvende krachten achter de staatsvorming in Europa.
- 5) Thomas Ertman, *Birth of the Leviathan: Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (New York: Cambridge University Press, 1997).
 - 6) Winfried Schulze, 'The Emergence and Consolidation of the "Tax State"', in Richard Bonney, red., *Economic Systems and State Finance* (Oxford: Oxford University Press, 1995), p. 267.
 - 7) Angus Maddison, *Growth and Interaction in the World Economy: The Roots of Modernity* (Washington, DC: AEI Press, 2001), p. 21.
 - 8) Schulze in Bonney, red. (1995), pp. 269-270.
 - 9) Schulze in Bonney, red. (1995), p. 268.
 - 10) Marjolein 't Hart, 'The Emergence and Consolidation of the "Tax State"', in Bonney, red. (1995), p. 282. 45
 - 11) Philip T. Hoffman, 'Early Modern France, 1450-1700', in Philip T. Hoffman and Kathryn Norberg, red., *Fiscal Crises, Liberty, and Representative Government* (Stanford, Californië: Stanford University Press, 1994), p. 282.
 - 12) Voor een overzicht van de organisatie van het Spaanse leger, zie Geoffrey Parker, *The Army of Flanders and the Spanish Road, 1567-1598: The Logistics of Spanish Victory and Defeat in the Low Countries' Wars* (Londen: Cambridge University Press, 1972), pp. 21-41.
 - 13) In een van de weinige academische vergelijkingen tussen de staatsvorming in Europa en China wijst Victoria Hui op dit verschil als een belangrijke zwakte in de Europese benadering. Victoria Tin-bor Hui, *War and State Formation in Ancient China and Early Modern Europe* (New York: Cambridge University Press, 2005), pp. 32, 36. Ze verwijst er herhaaldelijk naar dat de Europese staat zichzelf niet versterkt, zoals Chinese staten dat deden, zonder te verklaren wat Europese heersers daarvan weerhield.
 - 14) Hoewel deze algemene correlatie wel bestaat, is het geen volmaakte voorspeller voor de staatsvorming. Veel Europese staten voelden in deze periode de noodzaak tot mobilisatie, op een manier die niet erg overeenkwam met de objectieve bedreiging waarmee ze geconfronteerd werden. De Spaanse koning werd in de zestiende eeuw niet in zijn bestaan bedreigd maar kreeg te maken met een dynastieke bedreiging van de kant van zijn aanmatigende Nederlandse provincies. Dat weerhield hem er niet van om zijn koninkrijk failliet te laten gaan in een uiteindelijke vergeefse poging om de Nederlanden in het gareel te houden. Polen en Hongarije daarentegen werden wel in hun bestaan bedreigd door hun machtige burenen, en gaven toch niet evenredig veel uit aan militaire voorbereidingen.

Hoofdstuk 23

- 46
- 1) Philip T. Hoffman, 'Early Modern France, 1450-1700', in Philip T. Hoffman en Kathryn Norberg, red., *Fiscal Crises, Liberty, and Representative Government* (Stanford, Californië: Stanford University Press, 1994), p. 276.
 - 2) Voor een overzicht, zie Koenraad W. Swart, *Sale of Offices in the Seventeenth Century* (Den Haag: Nijhoff, 1949).
 - 3) Thomas Ertman, *Birth of the Leviathan: Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (New York: Cambridge University Press, 1997), pp. 98-99.
 - 4) Hoffman in Hoffman en Norberg, red. (1994), p. 230; Richard Bonney, *The King's Debts: Finance and Politics in France 1589-1661* (Oxford: Oxford University Press, 1981), p. 15-16.
 - 5) In de veertiende eeuw werd een grote volkstelling verricht, 'L'état des paroisses et des feux de 1328'.
 - 6) Richard Bonney, 'Revenue', in Hoffman en Norberg, red. (1994), p. 434. Dit probleem komt heel veel voor in moderne ontwikkelingslanden. Zie de beschrijving van de pogingen van de Colombiaanse regering om een kadastrale inventarisatie te maken en het onroerend goed te taxeren in Albert O. Hirschman, *Journeys Toward Progress: Studies of Economic Policy-Making in Latin America* (New York: Twentieth Century Fund, 1963), pp. 95-158.
 - 7) Hoffman in Hoffman en Norberg, red. (1994), pp. 231-232.
 - 8) Ertman (1997), pp. 72-73.
 - 9) Hoffman in Hoffman en Norberg, red. (1994), p. 229.
 - 10) Bonney (1981), p. 55.
 - 11) Technisch gesproken vereiste de oude wet dat een ambt weer tot de Kroon terugkeerde als de ambtsbekleder binnen veertig dagen overleed nadat hij het ambt aan een ander had overgedragen; de wet die door Charles Paulet werd ingevoerd stelde hem hiervan vrij in ruil voor de betaling van een kleine jaarlijkse vergoeding, die bekend werd als de 'paulette'. Hoffman in Hoffman en Norberg, red. (1994), pp. 243-244.
 - 12) Swart (1949), p. 15.
 - 13) Bonney (1981), pp. 7, 12.
 - 14) Zie Richard Bonney, 'Revenues', in Richard Bonney, red., *Economic Systems and State Finance* (Oxford: Oxford University Press, 1995), pp. 424-425; Bonney (1981), p. 14.
 - 15) Bonney (1981), pp. 14-15.
 - 16) Richard Bonney, *Political Change in France under Richelieu and Mazarin, 1624-1661* (Oxford: Oxford University Press, 1978), p. 434.
 - 17) Bonney in Hoffman en Norberg, red. (1994), p. 436, voetnoot.
 - 18) Alexis de Tocqueville, *The Old Regime and the Revolution*. Deel I. Vertaling Alan S. Kahan, met een inleiding door François Furet (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1998), pp. 120-21.
 - 19) Bonney (1978), pp. 32-33.

- 20) Hoffman in Hoffman en Norberg, red. (1994), pp. 228, 280; Bonney (1978), pp. 239-240.
- 21) Bonney (1978), pp. 52-56.
- 22) François Furet, *Revolutionary France, 1770-1880* (Malden, Massachusetts: Blackwell, 1992), p. 6.
- 23) Bonney (1978), pp. 71-74; Tocqueville (1998), pp. 122-124.
- 24) Hilton Root, *Peasants and King in Burgundy: Agrarian Foundations of French Absolutism* (Berkeley, Californië: University of California Press, 1987), p. 49.
- 25) Tocqueville (1998), pp. 124-125.
- 26) Tocqueville (1998), p. 129.
- 27) Bonney (1978), pp. 441-442.
- 28) Kathryn Norberg, 'The French Fiscal Crisis of 1788 and the Financial Origins of the Revolution of 1789', in Hoffman en Norberg, red. (1994), p. 277.
- 29) Norberg in Hoffman en Norberg (1994), pp. 277-279.
- 30) Furet (1992), pp. 17-18.
- 31) Ertman (1997), pp. 143-144.
- 32) Furet (1992), pp. 25-26.
- 33) Ertman (1997), pp. 224, 237-238.
- 34) Tocqueville (1998), pp. 154-155.
- 35) Tocqueville (1998), p. 157, 164.
- 36) Tocqueville (1998), pp. 158-163.

Hoofdstuk 24

- 1) Voor 2009 is de status van de hogere middeninkomens 3856-11 905 dollar per hoofd van de bevolking. Tot de Latijns-Amerikaanse en Caraïbische landen in deze categorie behoren Argentinië, Brazilië, Chili, Colombia, Costa Rica, de Dominicaanse Republiek, Grenada, Jamaica, Mexico, Panama, Peru, Uruguay en Venezuela. Bron: website van de Wereldbank.
- 2) Zie de hoofdstukken door James Robinson, Adam Przeworski en Jorge Domínguez in Francis Fukuyama, red., *Falling Behind: Explaining the Development Gap between the United States and Latin America* (New York: Oxford University Press, 2008).
- 3) Latijns-Amerika is beduidend meer democratisch geweest dan Oost-Azië, zowel voor als na het begin van de Derde Golf. Zie Francis Fukuyama en Sanjay Marwah, 'Comparing East Asia and Latin America: Dimensions of Development', *Journal of Democracy* 11(4), 2000: 80-94.
- 4) Over de afname van de ongelijkheid aan het begin van de eenentwintigste eeuw, zie Luis Felipe Lopez-Calva en Nora Lustig, red., *Declining Inequality in Latin America: A Decade of Progress?* (Washington, DC: Brookings Institution Press, 2010).

- 5) Over het algemene probleem van de informaliteit, zie Hernando de Soto, *The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World* (New York: Harper and Row, 1989); en Santiago Levy, *Good Intentions, Bad Outcomes: Social Policy, Informality, and Economic Growth in Mexico* (Washington, DC: Brookings Institution Press, 2008).
- 6) Zie bijvoorbeeld het hoofdstuk over Chili in Albert O. Hirschman, *Journeys Toward Progress: Studies of Economic Policy-Making in Latin America* (New York: Twentieth Century Fund, 1963), pp. 161-223.
- 7) Een 'electoraal autoritair' regime is een regime dat zichzelf ratificeert door middel van verkiezingen, die echter dermate zwaar gemanipuleerd zijn dat een werkelijk democratisch proces daardoor onmogelijk wordt gemaakt. Zie Andreas Schedler, 'The Menu of Manipulation', *Journal of Democracy* 13(2), 2002: 36-50.
- 8) Geciteerd in Henry Kamen, *Spain's Road to Empire: The making of a World Power 1493-1763* (Londen: Penguin Books, 2003), p. 124.
- 9) Geoffrey Parker, *The Army of Flanders and the Spanish Road, 1567-1598: The Logistics of Spanish Victory and Defeat in the Low Countries' Wars* (Londen: Cambridge University Press, 1972), pp. 118-131.
- 10) Parker (1972), pp. 4-9.
- 11) I.A.A. Thompson, 'Castile: Polity, Fiscality, and Fiscal Crisis', in Philip T. Hoffman en Kathryn Norberg, *Fiscal Crises, Liberty, and Representative Government* (Stanford, Californië: Stanford University Press, 1994), p. 141.
- 12) Thomas Ertman, *Birth of the Leviathan: Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (New York: Cambridge University Press, 1997), p. 117.
- 13) Ertman (1997), p. 116.
- 14) Thompson in Hoffman en Norberg, red. (1994), p. 160.
- 15) Thompson in Hoffman en Norberg, red. (1994), p. 161.
- 16) Alec R. Myers, *Parliaments and Estates in Europe to 1789* (New York: Harcourt Brace Jovanovich), pp. 59-65.
- 17) Thompson in Hoffman en Norberg, red. (1994), pp. 145-146. Dit gold niet voor de Aragonese Cortes, die meer bevoegdheden hadden en verankerd waren in vrije steden en gemeentes. Spanje heeft echter nooit een nationale Cortes ontwikkeld voor het hele schiereiland.
- 18) Thompson in Hoffman en Norberg, red. (1994), pp. 183-184.
- 19) Ertman (1997), pp. 114-115.
- 20) Koenraad W. Swart, *Sale of Offices in the Seventeenth Century* (Den Haag: Nijhoff, 1949), p. 23.
- 21) Zoals een waarnemer opmerkte: 'Waarom zou iemand bereid zijn [...] om voor een paar duizend dukaten het ambt van *regidor* (raadslid) te kopen waarvan slechts een salaris van twee- tot drieduizend *maravedi's* was verbonden?' Swart (1949), p. 26.
- 22) Ertman (1997), pp. 118-119.

- 23) Kamen (2003), p. 28.
- 24) Parker (1972), hoofdstuk 3.
- 25) Ertman (1997), p. 120.
- 26) Thompson in Hoffman en Norberg, red. (1994), pp. 148-149.
- 27) John H. Elliott, *Empires of the Atlantic World: Britain and Spain in America, 1492-1830* (New Haven, Connecticut: Yale University Press, 2006), p. 20.
- 28) Elliott (2006), p. 40.
- 29) Elliott (2006), p. 127.
- 30) Zie Jared Diamond, *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies* (New York, W.W. Norton, 1997), pp. 210-12.
- 31) Kamen (2003), p. 273. Voor een uitgebreide beschrijving van het conflict tussen inheemse landeigenaren en Ladino-kolonisten in Midden-Amerika, en de pogingen van de Spaanse regering om de eersten te beschermen, zie David Browning, *El Salvador: Landscape and Society* (Oxford: Clarendon Press, 1971), pp. 78-125.
- 32) Elliott (2006), p. 169.
- 33) Elliott (2006), p. 170.
- 34) Elliott (2006), p. 175.
- 35) Het overtuigde de filosoof Georg F.W. Hegel er ook van dat het historische proces zijn einde had bereikt.
- 36) Zie Hans Rosenberg, *Bureaucracy, Aristocracy, and Autocracy: The Prussian Experience, 1660-1815* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1958); en Hans-Eberhard Mueller, *Bureaucracy, Education, and Monopoly: Civil Service Reforms in Prussia and England* (Berkeley, Californië: University of California Press, 1984).

Hoofdstuk 25

- 1) Jerome Blum, 'The Rise of Serfdom in Eastern Europe', *American Historical Review* 62, 1957.
- 2) Jerome Blum, *The European Peasantry From the Fifteenth to the Nineteenth Century* (Washington, DC: Service Center for Teachers of History, 1960), pp. 12-13.
- 3) Blum (1960), pp. 15-16.
- 4) Alexis de Tocqueville, *The Old Regime and the Revolution*, deel 1 (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1998), Boek 11, hoofdstuk 8, 12.
- 5) Richard Hellie, *Enserfment and Military Change in Muscovy* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1971), pp. 77-92.
- 6) Jerome Blum, *Lord and Peasant in Russia, from the Ninth to the Nineteenth Century* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1961), p. 370.
- 7) Henri Pirenne, *Medieval Cities: Their Origins and the Revival of Trade* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1969), pp. 77-105.

- 8) Zie Max Weber, *The City* (Glencoe, Illinois: Free Press, 1958).
- 9) Jenö Szücs, 'Three Historical Regions of Europe: An Outline', in John Keane, red., *Civil Society and the State: New European Perspectives* (Londen: Verso, 1988), pp. 310, 313.
- 10) Zie László Makkai, 'The Hungarians' Prehistory, Their Conquest of Hungary and Their Raids to the West to 955' en 'The Foundation of the Hungarian Christian State, 950-1196', in Peter F. Sugar, red., *A History of Hungary* (Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1990).
- 11) László Makkai, 'Transformation into a Western-Type State, 1196-1301', in Sugar, red. (1990); Thomas Ertman, *Birth of the Leviathan: Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (New York: Cambridge University Press, 1997), p. 271.
- 50 12) Denis Sinor, *History of Hungary* (New York: Frederick A. Praeger, 1959), pp. 62-63.
- 13) János M. Bak, 'Politics, Society and Defense in Medieval and Early Modern Hungary', in János M. Bak en Béla K. Kiraly, red., *From Hunyadi to Rakoczi: War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary* (Brooklyn, New York: Brooklyn College Program on Society and Change, 1982).
- 14) In tegenstelling tot de Russische staat, waarvan de macht berustte op een hecht bondgenootschap tussen de koning en de lagere adel, ondervond de Hongaarse koning verzet van deze klasse, alsook van de baronnen en de Kerk. En in tegenstelling tot de Engelse koning had hij geen machtig hof of een prille koninklijke bureaucratie waarop hij zijn macht kon baseren. Ertman (1997), pp. 272-273; Makkai in Sugar, red. (1990), pp. 24-25.
- 15) Sinor (1959), pp. 70-71.
- 16) Thomas Ertman betoogt dat Hongarije geopolitiek niet zwaar onder druk stond tot de opkomst van de Ottomanen in de vijftiende eeuw, maar in het licht van de door Lodewijk en latere koningen gevoerde oorlogen is dat niet duidelijk. Ertman (1997), pp. 273-276.
- 17) Pal Engel, 'The Age of the Angevins, 1301-1382', in Sugar, red. (1990), pp. 43-44.
- 18) C.A. Macartney, *Hungary: A Short History* (Chicago, Illinois: Aldine Publishing Company, 1962), pp. 46-47.
- 19) János Bak, 'The Late Medieval Period, 1382-1526', in Sugar, red. (1990), pp. 54-55.
- 20) Over de institutionalisering van de Hongaarse Rijksdag, zie György Bonis, 'The Hungarian Federal Diet (13th-18th Centuries)', in: *Recueils de la société de Jean Bodin* 25 (1965), pp. 283-96.
- 21) Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary* (Londen: Palgrave, 2001), p. 159.
- 22) Pal Engel, *The Realm of St. Stephen: A History of Medieval Hungary, 895-1526* (Londen: I.B. Tauris Publishers, 2001), p. 278.
- 23) Bak in Sugar, red. (1990), p. 65.

- 24) Over de opkomst van Hunyadi, zie Engel (2001), pp. 288-305.
- 25) Ertman (1997), p. 288.
- 26) Bak in Sugar (1990), pp. 71-74.
- 27) Makkai in Sugar (1990), pp. 32-33.
- 28) Jerome Blum (1957).
- 29) Bak in Sugar (1997), pp. 78-79.
- 30) William H. McNeill, *Europe's Steppe Frontier, 1500-1800* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1964), p. 34.

Hoofdstuk 26

51

- 1) Zie Andreas Schedler, *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition* (Boulder, Colorado: Lynne Rienner, 2006).
- 2) Deze lijst is ontleend aan de 2008 *Corruption Perception Index*. Zie http://transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi.
- 3) Nicholas V. Riasanovsky, *A History of Russia* (New York: Oxford University Press, 1963), p. 79.
- 4) Marquis de Custine, *La Russie en 1839* (Parijs: Amyot, 1843).
- 5) In Mongolië zelf wordt Dzjengis Khan vandaag de dag als een nationale held vereerd. Maar zelfs in Rusland is men op zoek gegaan naar de authentieke oorsprong van het land, waardoor de Mongoolse periode in een beter licht is komen te staan. Zie bijvoorbeeld Jack Weatherford, *Genghis Khan and the Making of the Modern World* (New York: Crown Books, 2004).
- 6) Voor een bondig oordeel, zie Riasanovsky (1963), pp. 78-83.
- 7) Riasanovsky (1963), p. 116; Sergei Fedorovich Platonov, *History of Russia* (Bloomington, Indiana: University of Indiana Prints and Reprints, 1964), pp. 101-124.
- 8) Zie Richard Hellie, *Enserfment and Military Change in Muscovy* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1971), hoofdstuk 2; John P. LeDonne, *Absolutism and Ruling Class: The Formation of the Russian Political Order 1700-1825* (New York en Oxford: Oxford University Press, 1991), p. 6; Jerome Blum, *Lord and Peasant in Russia, from the Ninth to the Nineteenth Century* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1961), pp. 170-171.
- 9) Zoals gebruikelijk bedienden veel Sovjethistorici zich van een heel brede economische definitie van het feodalisme en betoogden zij dat het bestond van de Kievtijd tot aan het eind van de negentiende eeuw. Als we een blochiaanse definitie van het feodalisme gebruiken, is het duidelijk dat er overeenkomsten waren maar ook duidelijke verschillen, en dat 'Russische omgangsvormen dikwijls rudimentaire, of althans simpeler en grovere, versies lijken van westerse voorbeelden'. Riasanovsky (1963), pp. 127-128.
- 10) Riasanovsky (1963), p. 164.

- 11) Riasanovsky (1963), p. 257.
- 12) Blum (1961), pp. 144-146.
- 13) Riasanovsky (1963), pp. 164-170. Volgens de Engelse reiziger Giles Fletcher, die Moskou na Iwans dood bezocht, hebben 'dit beleid en deze tirannieke praktijk (hoewel er nu een eind aan is gekomen) het land zoveel last bezorgd en het sindsdien zo van wrok en dodelijke haat vervuld, dat (zoals het er nu naar uitziet) die niet verzadigd zullen zijn tot het opnieuw brandt in het vuur van een burgeroorlog'. Geciteerd in Sergei Fedorovich Platonov, *The Time of Troubles: A Historical Study of the Internal Crises and Social Struggle in 16th- and 17th-Century Muscovy* (Lawrence, Kansas: University Press of Kansas, 1970), p. 25.
- 52 14) Dit verband werd gelegd door Sergei Eisenstein in zijn film *Iwan de Verschrikkelijke*, alsook door Stalin zelf. Met dank aan Donna Orwin, die mij hierop gewezen heeft.
- 15) Riasanovsky (1963), pp. 88-93; Platonov (1964), pp. 62-63.
- 16) Riasanovsky (1963), pp. 209-210.
- 17) Platonov (1964), pp. 100-101.
- 18) Platonov (1964), p. 132.
- 19) LeDonne (1971), p. 64.
- 20) Riasanovsky (1963), pp. 212-213.
- 21) Uit een onderzoek naar diverse provincies in 1822 blijkt dat de interne structuur van het leger is overgenomen in het provinciaal bestuur, waarbij schouten, rechters, kapiteins en drosten voor de 'linie' (*stroï*) staan, en de civiele penningmeesters en accountants voor de non-combattanten (*nestrojevoi*). LeDonne (1971), p. 19.
- 22) Jerome Blum, *The End of the Old Order in Rural Europe* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1978), pp. 202-203.
- 23) Riasanovsky (1963), pp. 205-206.
- 24) Blum (1961), pp. 247-268.
- 25) LeDonne (1971), p. 6.
- 26) Riasanovsky (1963), pp. 256-258.
- 27) Blum (1978), p. 203.
- 28) LeDonne (1971), p. 20.

Hoofdstuk 27

- 1) Zie MacFarlane, *The Origins of English Individualism*; Warren, *The Governance of Norman and Angevin England*, pp. 1-9; Richard Hodges, *The Anglo-Saxon Achievement: Archaeology and the Beginnings of English Society* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1989), pp. 186-202.
- 2) Ik ben Jørgen Møller dankbaar dat hij mij hierop heeft gewezen.
- 3) Frederic W. Maitland, *The Constitutional History of England* (Cambridge: Cambridge University Press, 1961), p. 40.

- 4) Maitland (1961), p. 42.
- 5) Thomas Ertman, *Birth of the Leviathan: Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (New York: Cambridge University Press, 1997), p. 43.
- 6) Maitland (1961), p. 43.
- 7) Maitland (1961), p. 46.
- 8) Maitland (1961), pp. 49-50.
- 9) Volgens Yoram Barzel hebben de Engelse eigendomsrechten een andere oorsprong. Hij stelt dat de Engelse vorst aanvankelijk een absolute dictator was, die mettertijd ging inzien dat hij zijn eigen inkomsten kon maximaliseren als hij de staat zelf geloofwaardig maakte door middel van een onafhankelijke, uitvoerende derde partij. Dit is een voorbeeld van het soort slechte wetenschap dat bij rationele keuze-economen voor analyse door moet gaan, die moderne gedragshypotheses op het verleden projecteren en daarbij de historische feiten negeren. Yoram Barzel, 'Property Rights and the Evolution of the State', *Economics of Governance* 1, 2000: 25-51.
- 10) Sacks in Hoffman en Norberg, red. (1994), p. 16.
- 11) Maitland (1961), pp. 262-263.
- 12) Maitland (1961), p. 269.
- 13) Zie bijvoorbeeld Christopher Hill, *Puritanism and Revolution: Studies in Interpretation of the English Revolution of the Seventeenth Century* (New York: Schocken Books, 1958); Lawrence Stone, *The Causes of the English Revolution, 1529-1642* (New York: Harper and Row, 1972).
- 14) G.E. Aylmer, *Rebellion or Revolution? England, 1640-1660* (Oxford: Oxford University Press, 1986), pp. 28-32.
- 15) Max Weber, *The City* (Glencoe, Illinois: Free Press, 1958); Henri Pirenne, *Medieval Cities: Their Origins and the Revival of Trade* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1969).
- 16) In het *Communistisch manifest* zegt Marx: 'Elke stap in de ontwikkeling van de bourgeoisie ging gepaard met een dienovereenkomstige politieke vooruitgang van die klasse. Als onderdrukte klasse onder de heerschappij van de feodale adel, als een gewapend en zichzelf besturend verbond in de middeleeuwse commune, hier als een onafhankelijke stedelijke republiek (zoals in Italië en Duitsland), daar als een belastbare 'derde stad' van de monarchie (zoals in Frankrijk, en later, in de periode van de manufactuur, als een tegenwicht tegen de adel voor de semifeedale of absolute monarchie, en feitelijk, als hoeksteen van de grote monarchieën in het algemeen; zo heeft de bourgeoisie zich uiteindelijk, sinds de totstandkoming van de grootindustrie en de wereldmarkt, de politieke alleenheerschappij bevochten, in de moderne representatieve staat. De moderne staatsmacht is slechts een comité dat de gemeenschappelijke zaken van de gehele bourgeoisie beheert.' Politieke macht is voor hem dus het gevolg en niet de oorzaak van de economische macht van deze klasse.

- 17) Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Indianapolis, Indiana: Liberty Classics, 1981), boek 111, hoofdstuk 1.
- 18) Smith (1981), deel 111, hoofdstuk 2.
- 19) Smith (1981), deel 111, hoofdstuk 3.
- 20) Smith (1981), deel 111, hoofdstuk 5.
- 21) Ertman (1997), pp. 176-177.
- 22) Aylmer (1986), pp. 5-6.
- 23) Joel Hurstfield, *Freedom, Corruption and Government in Elizabethan England* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1973), pp. 137-162.
- 24) Ertman (1997), p. 184.
- 54 25) Zoals in alle oorlogen was het wisselvallige lot van beide partijen afhankelijk van heel veel onzekere factoren en berustte het op individuele heldendaden, inschattingfouten, lafheid of incompetentie. De oorlog nodigt uit tot een vergelijking met de opstand van de Fronde, die zich min of meer tegelijkertijd in Frankrijk afspeelde, waarbij ook aanhangers van de Franse parlementaires tegenover de strijdkrachten van Lodewijk XIV stonden. De Franse monarchie won deze strijd terwijl de Engelse monarchie verloor; gezien de rol van het toeval bij het bepalen van het militaire resultaat, kan men zich makkelijk voorstellen dat het omgekeerd was. Zou de Franse staat dan op een parlementair bewind zijn overgegaan, en zou de Engelse monarchie een absolute staat hebben gevestigd?
- Hoewel het nuttig is om herinnerd te worden aan de toevaligheid van gebeurtenissen die achteraf onvermijdelijk lijken, is er niettemin een aantal redenen om aan te nemen dat zelfs een parlementaire nederlaag in de burgeroorlog nog niet het eind van het representatieve bestuur in Engeland zou hebben betekend. De parlementaire kant in de Engelse Burgeroorlog was veel hechter en vertegenwoordigde een veel bredere uitsnede van de Engelse samenleving dan de Frondeurs dat deden in Frankrijk. In de Fronde zelf zijn twee fasen te onderscheiden: de Fronde van de parlementaires en die van de edelen, die van meet af aan niet goed samenwerkten. De Franse parlementariërs waren kibbelaars die de privileges van hun families probeerden te beschermen en niet over het gemeenschapsgevoel of de interne discipline van de Engelse parlementariërs beschikten. Bovendien werden deze laatste uiteindelijk verslagen na de dood van Oliver Cromwell en de ineensstorting van het protectoraat in 1660; en toch wist de in ere herstelde monarchie zich nog slechts achttien jaar te handhaven tot zij op haar beurt ten val kwam in de Glorieuze Revolutie. Dit suggereert dat de ontwikkeling van Engelse politieke instellingen niet alleen werd bepaald door de wisselvalligheden van de oorlog.
- 26) G.E. Aylmer, *The Crown's Servants: Government and Civil Service under Charles II, 1660-1685* (Oxford: Oxford University Press, 2002), pp. 213-219.
- 27) Ertman (1997), pp. 196-197.

- 28) Samuel P. Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* (Oklahoma City: University of Oklahoma Press, 1991), p. 65.
- 29) De religieuze aspecten van de crisis waren erg complex. De fundamentele verdeeldheid in Engeland was in deze periode niet die tussen protestanten en katholieken, maar tussen High Church-anglicanen – die vóór de burgeroorlog door aartsbisschop Laud werden vertegenwoordigd – en de Dissenters, andersdenkende protestanten zoals de congregationalisten en de quakers. De eersten werden er door de laatsten vaak van verdacht dat ze de praktijken en belangen van de katholieken een warm hart toedroegen; na de Restauratie werden de rechten van de Dissenters ingeperkt. In het evenwicht tussen de twee groepen kwam verandering met de komst van de calvinistische Willem van Oranje, die de High Church verzwakte en de positie van de Dissenters versterkte. Een van de motieven dat Willem de Engelse troon besteeg was om een Engels-Frans bondgenootschap tegen de Nederlanden onmogelijk te maken.
- 30) Zie John Miller, *The Glorious Revolution*. Tweede druk (New York: Longman, 1997); Eveline Cruicshanks, *The Glorious Revolution* (New York: St Martin's Press, 2000).
- 31) Locke leefde na 1683 in ballingschap in de Nederlanden en keerde in 1689 samen met de vrouw van Willem van Oranje terug naar Engeland. De twee verhandelingen verschenen eind 1689, hoewel ze aanzienlijk eerder geschreven kunnen zijn.
- 32) Sacks in Hoffman en Norberg, red. (1994), p. 33.
- 33) Sacks in Hoffman en Norberg, red. (1994), pp. 34-35.
- 34) Douglass North en Barry Weingast hebben betoogd dat de Glorieuze Revolutie het probleem van regeringen die opkwamen voor de bescherming van de eigendomsrechten oploste door de invoering van een institutioneel systeem waaraan geen van de partijen zich op een winstgevende manier kon onttrekken. Douglass C. North en Barry R. Weingast, 'Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England', *Journal of Economic History* 49(4), 1989: 803-832. De meeste statistische cijfers die North en Weingast aanvoeren om hun stelling te ondersteunen dat de Glorieuze Revolutie een positief effect had op de groei hebben feitelijk betrekking op de toename van de staatsschuld; hun empirische bewijs voor positieve economische groei-cijfers die op het constitutionele akkoord zijn terug te voeren is veel vager.
- 35) Wij hebben al gewezen op Mancur Olsons theorie over 'stationaire bandieten' in traditionele samenlevingen, die proberen zoveel mogelijk binnen te halen aan belastinginkomsten, tot een punt waarop verdere belastingen contraproductief worden. Vervolgens betoogde Olson dat na de Glorieuze Revolutie en de komst van de democratie de belastingen omlaag zouden moeten gaan, omdat heersers die zich tegenover het hele volk moesten verantwoorden er daardoor van zouden worden weerhouden om zulke

- hoge belastingen op te leggen. Mancur Olson, 'Dictatorship, Democracy, and Development', *American Political Science Review* 87(9), 1993: 567-576.
- 36) Cijfers ontleend aan Ertman (1997), p. 220. Zie ook John Brewer, *The Sinews of Power: War, Money, and the English State, 1688-1783* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1990).
- 37) North en Weingast betogen dat het constitutionele akkoord van 1688-1689 de eigendomsrechten veiligstelde omdat het een evenwicht creëerde waar geen van de partijen – de koning of het parlement – van kon afwijken zonder zijn eigen belangen ernstig te schaden. Veel latere landen hebben een grondwet in Engelse stijl ingevoerd waarbij het gezag om belasting te heffen en de wetgevende macht bij een parlement berust dat de macht deelt met een uitvoerende macht, iets wat ambitieuze heersers er niet van heeft weerhouden om zowel het akkoord als de eigendomsrechten van hun burgers geweld aan te doen. Wat de Engelse regeling duurzaam maakte was de solidariteit van het Lagerhuis alsook het feit dat die door een sterke staat werd gecompenseerd. Zoals eerder in het hoofdstuk is betoogd kwam die solidariteit voort uit veel eerdere precedënten zoals het plaatselijk bestuur, de sociale structuur en het recht.
- 38) Alexandre Kojève, *Introduction à la Lecture de Hegel* (Parijs: Éditions Gallimard, 1947).
- 39) Zie Walter Russell Mead, *God and Gold: Britain, America, and the Making of the Modern World* (New York: Alfred A. Knopf, 2007); en Michael Mandelbaum, *The Ideas that Conquered the World: Peace, Democracy, and Free Markets in the Twenty-First Century* (New York: Public Affairs, 2002).

56

Hoofdstuk 28

- 1) Het grotere nationale gemeenschapsgevoel dat gevoed werd door de brede politieke participatie blijkt ook uit het contrast tussen de Magna Carta en de Gouden Bul. De Gouden Bul was niet het werk van baronnen, maar van de klasse van koninklijke soldaten en kasteelwachten die tegen de baronnen beschermd wilden worden. De Engelse baronnen spraken voor de hele nationale gemeenschap, inclusief de Kerk en gewone Engelsen, en eisten constitutionele bescherming van hun rechten. De Hongaarse gentry die de Gouden Bul steunde was daarentegen in de eerste plaats geïnteresseerd in het beschermen van de belangen van hun eigen groep. Evenals de Franse en de Russische aristocratie zagen zij vrijheid als een privilege en niet als een algemeen aspect van het burgerschap; en toen er voor hen werd gezorgd, hadden zij er weinig belang bij om voor de rechten van anderen op te komen. David Harris Sacks, 'The Paradox of Taxation', in Philip T. Hoffman en Kathryn Norberg, red., *Fiscal Crises, Liberty, and Representative Government* (Stanford, Californië: Stanford University Press, 1994), p. 15.

- 2) Voor een beschrijving van deze periode, zie Ronald Hutton, *The Restoration: A Political and Religious History of England and Wales, 1658-1667* (Oxford University Press, 1985).
- 3) Zie Gert en Gunnar Svendsen, 'Social Capital and the Welfare State', in Michael Böss, red., *The Nation-State in Transformation* (Aarhus: Aarhus University Press, 2010).
- 4) Kenneth E. Miller, *Government and Politics in Denmark* (Boston, Massachusetts: Houghton Mifflin Co., 1968), p. 23.
- 5) Voor een beschrijving van de middeleeuwse boereconomie in het naburige Zweden, zie Eli F. Heckscher, *An Economic History of Sweden* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1954), pp. 25-29.
- 6) Thomas K. Derry, *A History of Scandinavia: Norway, Sweden, Denmark, Finland and Iceland* (Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota Press, 1979), pp. 90-91.
- 7) Zie Richard Bonney, 'Revenues', in Richard Bonney, red., *Economic Systems and State Finance* (Oxford: Oxford University Press, 1995), p. 452.
- 8) Ove Korsgaard, *The Struggle for the People: Five Hundred Years of Danish History in Short* (Kopenhagen: Danish School of Education Press, 2008), pp. 21-26.
- 9) Miller (1968), p. 26; Nils Andren, *Government and Politics in the Nordic Countries* (Stockholm: Almqvist and Wiksell, 1964), p. 29.
- 10) Uffe Østergård, 'Denmark: A Big Small State: The Peasant Roots of Danish Modernity', in John Campbell, John A. Hall en Ove K. Pedersen, red., *National Identity and the Varieties of Capitalism: The Danish Experience* (Kingston, Ontario: McGill-Queen's University Press, 2006).
- 11) Harald Westergaard, *Economic Development in Denmark: Before and During the World War* (Oxford: Clarendon Press, 1922), pp. 5-6.
- 12) Østergård in Campbell, Hall en Pedersen, red. (2006), pp. 76-81; Korsgaard (2008), pp. 61-65.

Hoofdstuk 29

- 1) Met betrekking tot dit punt, zie de kritiek op de rationele keuze in John J. Dilulio Jr., 'Principled Agents: The Cultural Bases of Behavior in a Federal Government Bureaucracy', *Journal of Public Administration Research and Theory* 4(3), 1994: 277-320.
- 2) Robert H. Frank, *Choosing the Right Pond: Human Behavior and the Quest for Status* (Oxford: Oxford University Press, 1985); en *Luxury Fever* (New York: Free Press, 1999).
- 3) Douglass C. North, *Structure and Change in Economic History* (New York: Norton, 1981), pp. 45-58; zie ook North en Arthur Denzau, 'Shared Mental Models: Ideologies and Institutions', *Kyklos* 47(1), 1994: 3-31.

- 4) Friedrich Hayek begreep misschien wel beter dan alle andere sociaal wetenschappers dat complexiteit datgene was wat de sociale wetenschappen van de natuurwetenschappen onderscheidde en het onmogelijk maakte om tot een positieve sociale wetenschap te komen die het voorspellende vermogen van de natuur- of scheikunde kon benaderen. Zie Bruce Caldwell, *Hayek's Challenge: An Intellectual Biography of F.A. Hayek* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 2004).
- 5) Bijvoorbeeld Dawkins, *The God Delusion* en Hitchens, *God Is Not Great*.
- 6) Nicholas Wade, *The Faith Instinct: How Religion Evolved and Why It Endures* (New York: Penguin Press, 2009), pp. 43-45.
- 7) De klassieke analyse van de ontwikkeling van de religie in de sociale antropologie is die van James G. Frazer, *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion* (New York: Oxford University Press, 1998).
- 8) Zie bijvoorbeeld North (1981), p. 44.
- 9) Friedrich A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, deel 1 (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1976), pp. 9-11.
- 10) Friedrich A. Hayek, 'The Use of Knowledge in Society', *American Economic Review* 35(4), 1945: 519-530.
- 11) Dit wordt ook betoogd in Armen A. Alchian, 'Uncertainty, Evolution, and Economic Theory', *Journal of Political Economy* 58, 1950: 211-221.
- 12) Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies* (New Haven: Yale University Press, 1968), p. 123.
- 13) Stephen Jay Gould en R.C. Lewontin, 'The Spandrels of San Marco and the Panglossian Program: A Critique of the Adaptationist Programme', *Proceedings of the Royal Society of London* 205, 1979: 581-598.
- 14) Oscar Handlin en Mary Handlin, 'Origins of the American Business Corporation', *Journal of Economic History* 5(1), 1945: 1-23.
- 15) Huntington (1968), p. 12. Douglass North, de oprichter van de New Institutional Economics (NIE), definieert een instelling als 'door mensen ontworpen beperkingen die de menselijke interactie bepalen', hetgeen betekent dat ze zowel formele als informele regels omvatten. Hij maakt een onderscheid tussen een instelling en een organisatie, die de belichaming van regels bij een specifieke groep mensen is. Het probleem met Norths definitie van een instelling is dat zij te breed is en alles omvat van de Amerikaanse grondwet tot aan de gewoontes die iemand heeft bij het uitzoeken van verse sinaasappelen. Belangrijker nog is dat zij voorbijgaat aan een fundamenteel onderscheid tussen formele instellingen, zoals grondwetten en rechtsstelsels, en informele normen die binnen het domein van de cultuur vallen. In de sociale theorie is een grote kritische controverse ontstaan met betrekking tot het relatieve belang van formele versus informele instellingen, maar voor North en zijn volgelingen zijn het allemaal gewoon 'instellingen'. Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance* (New York: Cambridge University Press, 1990), p. 3.

- 16) Huntington (1968), pp. 12-24.
- 17) Onder de moderne organisaties is het Japanse ministerie van Financiën een toonaangevende instantie die lichten nieuwe bureaucraten rekruteert bij de meest prestigieuze universiteiten van Japan. Het ministerie heeft haar eigen kijk op de manier waarop de Japanse economie geleid moet worden en heeft soms meer haar politieke bazen gemanipuleerd dan dat het aan hen ondergeschikt was. Daarom wordt het vaak gezien als een schoolvoorbeeld van een autonome instelling. Zie Peter B. Evans, *Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1995).
- 18) Leon Festinger, *A Theory of Cognitive Dissonance* (Stanford, Californië: Stanford University Press, 1962). Zie ook Carol Tavis, *Mistakes Were Made (But Not by Me): Why We Justify Foolish Beliefs, Bad Decisions, and Hurtful Acts* (New York: Mariner Books, 2008). 59
- 19) Dit is wat hij betoogt over het twintigste-eeuwse Engeland in Mancur Olson, *The Rise and Decline of Nations* (New Haven, Connecticut: Yale University Press, 1982). Dit boek is gebaseerd op de meer algemene theorie over collectief optreden die hij schetste in *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1965).
- 20) Steven LeBlanc, persoonlijk gesprek.
- 21) Zie bijvoorbeeld Robert Bates, *Prosperity and Violence* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2001); Robert Bates, Avner Greif en Smita Singh, 'Organizing Violence', *Journal of Conflict Resolution* 46(5), 2002: 599-628; Douglass C. North, Barry R. Weingast en John Wallis, *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History* (New York: Cambridge University Press, 2009).

Hoofdstuk 30

- 1) Voor achtergrondinformatie, zie Nils Gilman, *Mandarins of the Future: Modernization Theory in Cold War America* (Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press, 2003), hoofdstuk 1. Zie ook Vernon Ruttan, 'What Happened to Political Development?', *Economic Development and Cultural Change* 39(2), 1991: 265-292.
- 2) Zie bijvoorbeeld David C. McClelland, *The Achieving Society* (Princeton, New Jersey: Van Nostrand, 1961); Edward B. Shils en Talcott Parsons, *Toward a General Theory of Action* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1951).
- 3) Een meer bijdetijdse versie van deze redenering is die van Huntingtons student Fareed Zakaria, die naast staatsvorming de rechtsorde benadrukte als een element van de politieke orde. Zie *The Future of Freedom: Illiberal*

Democracy at Home and Abroad (New York: W.W. Norton, 2003).

- 4) Zie Angus Maddison, *Growth and Interaction in the World Economy: The Roots of Modernity* (Washington, DC: AEI Press, 2001), pp. 12-30. De bewering van Gregory Clark dat er van de tijd van de jager-verzamelaars tot 1800 geen stijgingen in de productiviteit waren is hoogst onwaarschijnlijk. Gregory Clark, *A Farewell to Alms: A Brief Economic History of the World* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2007).
- 5) Massimo Livi Bacci, *A Concise History of World Population* (Oxford: Blackwell, 1997).
- 6) Maddison (2001), p. 9.
- 7) Zie bijvoorbeeld David S. Landes, *The Unbound Prometheus: Technological Change and Industrial Development* (New York: Cambridge University Press, 1969), en Landes, *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are So Rich and Some So Poor* (New York: Norton, 1998); Nathan Rosenberg en L.E. Birdzell, *How the West Grew Rich* (New York: Basic Books, 1986); Douglass C. North en Robert P. Thomas, *The Growth of the Western World* (Londen en New York: Cambridge University Press, 1973); Philippe Aghion en Steven N. Durlauf, *Handbook of Economic Growth*, deel 1 (Amsterdam: Elsevier/North Holland, 2005), met name het hoofdstuk van Oded Galor, 'From Stagnation to Growth; Unified Growth Theory'; Oded Galor en David N. Weil, 'Population, Technology, and Growth: From Malthusian Stagnation to the Demographic Transition and Beyond', *American Economic Review* 90, 2000: 806-828.
- 8) Massimo Livi Bacci, *Population and Nutrition: An Essay on European Demographic History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), p. 12.
- 9) Livi Bacci (1997), p. 28.
- 10) Zie Alan MacFarlane, 'The Malthusian Trap', in William A. Darity Jr., red., *International Encyclopedia of the Social Sciences*, tweede druk (New York: MacMillan Reference Books, 2007).
- 11) Ester Boserup, *Population and Technological Change* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1981), pp. 63-65. Zie ook Boserup, *Economic and Demographic Relationships in Development* (Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press, 1990).
- 12) Livi Bacci (1991), p. 119.
- 13) Livi Bacci (1997), p. 36.
- 14) Zie Marcus Noland en Stephan Haggard, *Famine in North Korea: Markets, Aid, and Reform* (New York: Columbia University Press, 2007).
- 15) Dit is het onderwerp van Jared Diamond, *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed* (New York: Viking Books, 2005).
- 16) Livi Bacci (1997), p. 31; Maddison (2001), p. 7.
- 17) Livi Bacci (1997), p. 31.
- 18) Livi Bacci (1997), p. 20; Jared Diamond, *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies* (New York: W.W. Norton, 1997); Boserup (1990), pp. 35-36.

- 19) LeBlanc (2003), pp. 68-71.
- 20) Zie Paul Collier, *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About It* (Oxford: Oxford University Press, 2007).
- 21) Stephen Knack en Philip Keefer, 'Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Measures', *Economics and Politics* 7, 1995: 207-227; Dani Rodrik en Arvind Subramanian, 'The Primacy of Institutions (and what this does and does not mean)', *Finance and Development* 40(2), 2003: 31-34; Daniel Kaufmann, Aart Kraay en Massimo Mastruzzi, *Governance Matters 1v: Governance Indicators for 1996-2004* (Washington, DC: World Bank Institute, 2005).
- 22) Jeffrey Sachs, *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time* (New York: Penguin Press, 2005).
- 23) Zie Melissa Thomas, 'Great Expectations: Rich Donors and Poor Country Governments', conceptartikel.
- 24) Stephen Haber, Armando Razo en Noel Maurer, *The Politics of Property Rights* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003); en Mushtaq H. Khan en Kwame Sundaram Jomo, *Rents, Rent-Seeking and Economic Development: Theory and Evidence in Asia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).
- 25) Seymour Martin Lipset, 'Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy', *American Political Science Review* 53, 1959: 69-105; voor een bespreking van de literatuur, zie Larry Diamond, 'Economic Development and Democracy Reconsidered', *American Behavioral Scientist* 15(4-5), 1992: 450-499.
- 26) Robert J. Barro, *Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Survey* (Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1997).
- 27) Adam Przeworski en Fernando Limongi, *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).
- 28) Ernest Gellner, *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals* (New York: Penguin, 1994).
- 29) Zie bijvoorbeeld Ernest Gellner (1994).
- 30) Voor een voorbeeld, zie Sheri Berman, 'Civil Society and the Collapse of the Weimar Republic', *World Politics* 49(30), 1997, pp. 401-29.
- 31) George Gray Molina, 'The Offspring of 1952: Poverty, Exclusion and the Promise of Popular Participation', en H. Klein, 'Social Change in Bolivia since 1952', in Merilee S. Grindle, red., *Proclaiming Revolution: Bolivia in Comparative Perspective* (Londen: Institute of Latin American Studies, 2003).
- 32) Dit wordt betoogd in Thomas Carothers, 'The "Sequencing" Fallacy', *Journal of Democracy* 18(1), 2007: 12-27; en Marc F. Plattner, 'Liberalism and Democracy', *Foreign Affairs* 77(2), 1998: 171-180.
- 33) Juan J. Linz en Alfred Stepan, red., *The Breakdown of Democratic Regimes:*

Europe (Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press, 1978).

- 34) Over het algemene probleem van de ongelijkheid in Latijns-Amerika en het verband met democratische stabiliteit, zie Francis Fukuyama, *Falling Behind: Explaining the Development Gap Between Latin America and the United States* (New York: Oxford University Press, 2008).
- 35) Zie Jung-En Woo, *Race to the Swift: State and Finance in Korean Industrialization* (New York: Columbia University Press, 1991).
- 36) Zie Alexander Gerschenkron, *Economic Backwardness in Historical Perspective* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1962).
- 37) Walter B. Wriston, *The Twilight of Sovereignty* (New York: Chas. Scribner's, 1992).
- 62 38) Zie Moses Naim, *Illicit: How Smugglers, Traffickers, and Copycats are Hijacking the Global Economy* (New York: Doubleday, 2005).